

АДВОКАТСКИ ПРЕГЛЕД

Издание на Висшия адвокатски съвет

БРОЙ 3

МАЙ/ЮНИ
2026

Висш адвокатски съвет
Адвокатски презлед
Брой 3 / май – юни 2026

© Ивайло Костов, автор, 2026
© Теодора Филипова, автор, 2026
© Елислав Атанасов, автор, 2026
© Петър Анзов, автор, 2026
© Яна Арзиропулос, дизайн на корицата и оформление,
2025, 2026

ISSN 1313-7204

Съдържание

Встъпление	4
За отговорността на държавата за вреди при непривлечане на увреденото лице като обвиняем Ивайло Костов	5
Неустойката в трудовия договор Теодора Филипова	14
Правни и практически въпроси на Договора за споделяне на лични данни Елислав Атанасов	36
Прехвърляне на търговско предприятие – вещноправен ефект и вписване в имотния регистър Петър Ангов	50

ВСТЪПЛЕНИЕ

В брой № 3/2026 на списание „Адвокатски преглед“ са разгледани актуални въпроси от материята на гражданското, търговското и трудовото право. Публикациите имат практическа насоченост и са свързани с анализ на допустимостта да се уговарят неустоечни клаузи в трудов договор; вещноправни аспекти при прехвърляне на търговско предприятие и особености при вписването му в имотен регистър; правни и практически въпроси на договора за споделяне на лични данни в светлината на правото на Европейския съюз и националното право. Отделно изследване е посветено на обхвата на отговорността на гържавата за вреди от незаконосъобразни действия на разследващите органи в досъдебното производство на наказателния процес, като същото проследява противоречива практика на съдилищата, довела до образуването на тълкувателно дело № 2/2025 г. на ОСГК на ВКС. Автори в настоящия брой са: доц. д-р Ивайло Костов (адвокат, член на Софийска адвокатска колегия), доц. д-р Теодора Филипова (адвокат, член на Пловдивска адвокатска колегия), ас. д-р Елислав Атанасов (адвокат, член на Пловдивска адвокатска колегия), Петър Ангов (адвокат, член на Софийска адвокатска колегия).

От редакционния съвет

ЗА ОТГОВОРНОСТТА НА ДЪРЖАВАТА ЗА ВРЕДИ ПРИ НЕПРИВЛИЧАНЕ НА УВРЕДЕНОТО ЛИЦЕ КАТО ОБВИНЯЕМ

Ивайло Костов*

Резюме: Статията изследва обхвата на отговорността на държавата за вреди от незаконосъобразни действия на разследващите органи в досъдебното производство на наказателния процес. Обобщена е практиката на Върховния съд по прилагането на чл. 2, ал. 1, т. 3 от Закона за отговорността на държавата и общините. Въз основа на направения анализ е обоснован изводът, че отговорността на държавата се ангажира и когато увреденото лице не е било привлечено като обвиняем в досъдебното производство.

Ключови думи: отговорност на държавата; вреди; досъдебно производство.

ON THE STATE LIABILITY WHEN THE INJURED PERSON WAS NOT INVOLVED AS AN ACCUSED

Ivaylo Kostov

Abstract: The article deals with the scope of state liability for damages as a result of unlawful actions of investigative bodies in the pre-trial proceedings of the criminal process. The practice of

* Адвокат в Софийската адвокатска колегия. Доцент по граждански процес в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Публикацията съдържа становище по Тълкувателно дело № 2/2025 г. на ОСГК на ВКС, изготвено от автора и представено пред ВКС от името на Висшия адвокатски съвет.

the Supreme Court on the application of Art. 2, para. 1, item 3 of the Law on the Liability of the State and Municipalities is studied. Based on the analysis, the conclusion is justified that the State is liable even when the injured person was not involved as an accused in the pre-trial proceedings.

Key words: state liability; damages; pre-trial proceedings.

С разпореждане на Председателя на Върховния касационен съд от 14.04.2025 г. е образувано Тълкувателно дело № 2/2025 г. по описа на Общото събрание на съдиите от Гражданската колегия на ВКС по въпроса:

Налице ли са предпоставките по чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ за ангажиране на отговорността на държавата за обезщетяване на причинени вреди, когато прекратеното наказателно производство е било образувано срещу неизвестен извършител и ищецът не е имал процесуалното качество на обвиняем?

По въпроса е установена противоречива съдебна практика на състави на ВКС по конкретни дела.

В Решение № 50047/ 10.03.2023 г. на ВКС по гр. д. № 3092/ 2022 г., IV г.о., се приема, че само лице, което е привлечено в качеството си на обвиняем, може да претендира обезщетение за претърпени вреди от незаконна дейност на правозащитните органи по чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ. Според състава, постановил това решение, обвинението в извършване на престъпление се осъществява чрез привличане на физическото лице в качеството му на обвиняем за извършено от него престъпление при условията и по реда, предвидени в НПК с цел реализиране на наказателната му отговорност. С привличането на лицето като обвиняем се конституира фигурата на обвиняемия. В хода на разследването се привлича обвиняем, а след приключването му се повдига обвинение с обвинителен акт. Образуването на наказателния процес и привличането на обвиняем в хода на разследването предшестват сезирането на съда за търсене на наказателна отговорност. Това са процесуални действия, които се извършват на досъдебната

фаза на наказателното производство, в която се изяснява и решава въпросът за повдигане на обвинение пред съда с искане за търсене на наказателна отговорност. Привличането на обвиняем не води задължително до изготвянето и внасянето в съда на обвинителен акт, тъй като производството може да бъде прекратено на посочените в НПК основания. С прекратяване на производството се прекратява и обвинението срещу лицето, привлечено като обвиняем, както и всички мерки за процесуална принуда, постановени срещу него. В случаите, когато образуваното наказателно производство е прекратено поради това, че деянието не е извършено от обвиненото в извършването му лице или че извършеното деяние не е престъпление, или поради това, че наказателното производство е образувано, след като наказателното преследване е погасено по давност или деянието е амнистирано, обвинението в извършване на престъпление, осъществено чрез привличане на физическото лице в качеството му на обвиняем, е незаконно. Неоснователността на претенцията на държавата, насочена към реализиране на наказателната отговорност на привлеченото като обвиняем лице, води до незаконност на предприетите с оглед на нейното реализиране процесуални действия, респективно до възстановяване на състоянието, което би било налице, ако не бяха нарушени изискванията на закона, чрез обезщетяване на всички имуществени и неимуществени вреди в причинна връзка с незаконната дейност.

Въз основа на тези съображения съставът на ВКС приема, че едва след привличането на едно лице като обвиняем по отношение на него могат да се предприемат мерки за процесуална принуда, предвидени за обвиняемия в НПК, с които да му бъдат причинени вреди, които да бъдат поправени по реда на чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ. Излагат се и доводи, че в съдебната практика трайно се приема, че предвид аналогичните процесуални качества между обвиняем (чл. 207) и уличен (чл. 409, чл. 410) по смисъла на НПК (отм., ДВ, бр. 86/28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г.), разпоредбата на чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ е приложима по аналогия и по отношение на уличеното лице, в случаите, когато се провежда полицейско производство,

но действащият НПК изоставя фигурите на „заподозрян“ и „уличен“, като оставя само тази на обвиняемия. Затова, за да се приложи чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ, следва срещу ищеца, привлечен като обвиняем, да е било образувано наказателно производство и то да е било прекратено поради това, че деянието не е извършено от лицето или че деянието не съставлява престъпление.

Обратното становище се обосновава в Решение № 50009/08.02.2023 г. на ВКС по гр. д. № 932/ 2022 г., III г.о. В него съставът на ВКС приема, че се дължи обезщетение по чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ и в онези случаи, в които и без да е повдигнато обвинение, са извършени процесуални действия спрямо увреденото лице, които за него създават несъмнено усещането, че се явява единственият възможен извършител на престъпното деяние, предмет на разследване. Съставът споделя трайно установената практика на ВКС, според която употребеният в чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ израз „обвинение в извършване на престъпление“ трябва да се тълкува по-широко за нуждите на специалния деликт, а не в тесния му наказателно-процесуален смисъл. В случаите, в които наказателното производство е образувано срещу определено лице, а впоследствие е прекратено поради това, че извършеното деяние не е престъпление, е осъществен съставът на чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ. Лицето, срещу което е образувано наказателно производство, търпи вреди от проведеното срещу него наказателно преследване и в случаите, когато производството е прекратено, без да му е повдигнато обвинение. Когато досъдебното производство е образувано срещу неизвестен извършител при достатъчно данни за извършено конкретно престъпление, което единствено ищецът би могъл да извърши, той търпи вреди от момента, в който е узнал за образуваното производство за конкретното престъпно деяние.

Намирам, че отговорът на поставения въпрос трябва да бъде:

Държавата отговаря за обезщетяване на причинени вреди по реда на чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ, когато прекратеното наказателно производство е било образувано срещу

неизвестен извършител и ищецът не е имал процесуалното качество на обвиняем.

Съображенията за това са следните:

Съгласно чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ държавата отговаря за вредите, причинени на граждани от разследващите органи, прокуратурата или съда, при обвинение в извършване на престъпление, ако лицето бъде оправдано или ако образуваното наказателно производство бъде прекратено поради това, че деянието не е извършено от лицето или че извършеното деяние не е престъпление, или поради това, че наказателното производство е образувано, след като наказателното преследване е погасено по давност или деянието е амнистирано.

Трайно установената практика на ВКС по прилагането и обхвата на тази разпоредба тълкува понятието „обвинение в извършване на престъпление“ за нуждите на ангажирането на отговорността на държавата по чл. 2, ал. 1 ЗОДОВ по-широко от смисъла, който влага законодателят в относимите разпоредби от НПК – привличане на лицето като обвиняем от разследващия орган при наличието на достатъчно доказателства за виновността му в извършване на конкретно престъпление (чл. 219 НПК във връзка с чл. 54 НПК). В Решение № 187/13.06.2012 г. по гр. д. № 1215/2011 г. на III г.о. се приема, че „[к]огато наказателното производство е образувано срещу определено лице, а впоследствие производството е прекратено поради това, че извършеното деяние не е престъпление, е осъществен съставът на чл. 2, ал. 1, т. 2 ЗОДОВ. Лицето, срещу което е образувано наказателно производство, търпи вреди от проведеното срещу него наказателно преследване и в случаите, когато производството е прекратено, без да му е повдигнато обвинение“. Подобно е разрешението, което е възприето в Решение № 341/05.10.2012 г. по гр. д. № 1310/2011 г. на IV г.о. В него съставът на ВКС основава изводите си на още по-ранна практика на ВКС по прилагането на чл. 2, ал. 1 ЗОДОВ (Решение № 1200/02.12.2008 г. по гр. д. № 3517/07 г. на III г.о.) и приема, че „[с]ъгласно приетото в т. 7 от ТР № 3/2005 г. на ОСГК на ВКС, когато наказателното производство е прекратено поради недоказаност на обвине-

нието, основанието за обезщетяване на вреди по чл. 2, т. 2 ЗОДОВ е, че деянието не е извършено от лицето. Ето защо фактът на прекратяване на наказателното производство поради липса на доказателства за извършено престъпление осъществява хипотезата на чл. 2, т. 2 ЗОДОВ, макар и да не е повдигнато обвинение и уличеното лице не е привлечено в качеството на обвиняем“.

Допълнителни мотиви в тази връзка се съдържат в Решение № 425/01.12.2015 г. по гр. д. № 3143/2015 г., IV г.о. Според състава „... и в случаите, когато първоначално досъдебното наказателно производство е образувано срещу неизвестен извършител при достатъчно данни за извършено конкретно престъпно деяние, а едва по-късно ищецът е бил уличен и/или срещу него е било повдигнато обвинение за същото престъпление, той търпи вреди от наказателното преследване и в периода от време преди уличаването му, респ. – повдигането на обвинението срещу него, ако той е бил единственото лице, което е могло да извърши престъпното деяние, за което производството първоначално е образувано срещу неизвестен извършител. В тези случаи ищецът търпи вредите от наказателното преследване от момента, в който е узнал за образуването на наказателно производство за конкретното престъпно деяние, което единствено той би могъл да извърши“.

В една или друга степен посочената аргументация се възпроизвежда в други решения на ВКС – например Решение № 230/04.12.2017 г. по гр. д. № 4874/2016 г. на IV г.о. на ВКС, Решение № 353/06.11.2015 г. по гр. д. № 892/2015 г. на IV г.о. на ВКС, Решение № 397/26.11.2015 г. по гр. д. № 6047/2013 г. на IV г.о. на ВКС, Решение № 51/11.03.2021 г. по гр. д. № 2340/2020 г. на IV г.о. на ВКС, Решение № 50009/08.02.2023 г. по гр. д. № 932/2022 г., III г.о. на ВКС.

Възприетото становище в Решение № 50047/10.03.2023 г. на ВКС по гр. д. № 3092/2022 г., IV г.о., според което редът за обезвреда по чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ е приложим само за лицата, които са привлечени като обвиняеми, изглежда, е изоллирано в практиката на ВКС по прилагане на посочената разпоредба.

Трайната установена практика на ВКС по прилагането на чл. 2, ал. 1, т. 3 ЗОДОВ, съгласно която държавата носи отговорност за обезщетяване на евентуално причинените вреди, когато прекратеното наказателно производство е било образувано срещу неизвестен извършител и ищецът не е имал процесуалното качество на обвиняем, е правилна. Отклонението от нея със задължителен тълкувателен акт би имало за последица отнемането на вече признати права на български граждани. Лицата, които са участвали в досъдебното производство, без да са били привлечени в качеството им на обвиняеми, и които биха имали легитимна претенция за обезвреда на претърпените от тях вреди вследствие на действията на разследващия орган, ще бъдат лишени от възможността да ползват реда за обезщетяване на претърпените от тях вреди, уреден в ЗОДОВ.

Наред с това, при тълкуването на обхвата на отговорността на разследващите органи, прокуратурата и съда в наказателното производство, и по-специално този в досъдебното производство по чл. 2, ал. 2, т. 3 ЗОДОВ, трябва да се държи сметка за целите, които законодателят преследва с нормативното установяване на специалния деликт в чл. 2 ЗОДОВ. От систематичното тълкуване на разпоредбата на чл. 2 ЗОДОВ в нейната цялост не изглежда да се цели ограничаването на отговорността на органите в наказателното производство в определени стадии на процеса. Напротив, правото на обезвреда е предвидено и възниква във всички случаи на незаконни действия на тези органи, допуснати във всички фази на процеса – досъдебното и съдебното производство, производството по мерките за процесуална принуда, изпълнението на наложеното наказание и пр.

Разбирането, че отговорността на държавата по чл. 2, ал. 2, т. 3 ЗОДОВ възниква едва с привлечането на лицето като обвиняем, е ограничително и не съответства на стандарта, наложен в практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) във връзка с тълкуването на понятието „наказателно обвинение“ по смисъла на чл. 6, § 1 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи

(ЕКПЧ). Съгласно решението от 12.05.2017 г. на Голямата камера на ЕСПЧ по делото Симеонови срещу България (жалба № 21980/04), „наказателно обвинение“ съществува от момента, в който лицето е официално уведомено от компетентния орган за твърдението, че е извършило престъпление, или от момента, в който положението му е било съществено засегнато от действията, предприети от властите в резултат на подозрение срещу него (§ 110). Неизчерпателното посочване на различни фактически хипотези в § 111 от същото решение – лице, арестувано по подозрение, че е извършило престъпление (*Heaney and McGuinness v. Ireland*, № 34720/97, § 42, ЕСПЧ 2000XII, и *Brusco v. France*, № 1466/07, §§ 47-50, 14 октомври 2010 г.), заподозряно лице, разпитвано за участието си в деяния, които представляват престъпление (*Aleksandr Zaichenko v. Russia*, № 39660/02, §§ 41-43, 18 февруари 2010 г.; *Янков и други срещу България*, № 4570/05, § 23, 23 септември 2010 г.; *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* [GC], № 50541/08, § 296), и лице, на което официално е повдигнато обвинение в престъпление по определена в националното право процедура (*Pélissier and Sassi v. France* [GC], № 25444/94, § 66, ЕСПЧ 1999II, и *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark* [GC], № 49017/99, § 44, ЕСПЧ 2004XI) – обосновават общия извод на Съда, че във всички тези случаи лицата могат да се смятат за „обвинени в престъпление“ и да претендират за защита по чл. 6 ЕКПЧ. Именно поради това Съдът приема, че действителното появяване на първото от горепосочените събития, независимо от техния хронологичен ред, задейства прилагането на чл. 6 ЕКПЧ в наказателния му аспект.

С оглед на изложеното, крайният извод на състава, постановил Решение № 50047/10.03.2023 г. на ВКС по гр. д. № 3092/2022 г., IV г.о., за ограничаването на приложното поле на отговорността по чл. 2, ал. 2, т. 3 ЗОДОВ едва след формалното привличане на лицето като обвиняем с аргумента, че действащият НПК не урежда фигурите на „заподозрян“ и „уличен“, не съответства на тълкуването на понятието „наказателно обвинение“ по смисъла на чл. 6, § 1 ЕКПЧ и обвързващата го практика на ЕСПЧ. Тълкуването, което ЕСПЧ дава

на Конвенцията, е обвързващо за националните съдилища, в това число и за върховните.

Вярно е, че случаите на търсене на отговорност на държавата чл. 2, ал. 2, т. 3 ЗОДОВ в разглежданата тясна хипотеза – при липсата на привличане на лицето като обвиняем, биха били сравнително редки. Това е така най-малкото, защото следва да се очаква, че по презумпция органите по разследването извършват законосъобразни процесуални действия при спазване на правата на участниците в наказателното производство, признати от НПК, Конституцията на Република България и ЕКПЧ. От гражданите се очаква да съдействат на разследването и това съдействие се осигурява включително с уреденото в чл. 120 НПК задължение да се явят пред и да бъдат разпитани от разследващия орган в качеството на свидетели. Това обстоятелство обаче няма отношение към обхвата на приложното поле на чл. 2, ал. 2, т. 3 ЗОДОВ, а към основателността на предявения иск за обезщетяване на претърпените вреди при твърдения за противоправни действия на разследващия орган с оглед на установяването на действително причинена вреда от допуснатите незаконни действия.

Всичко изложено дава основание да се приеме, че отговорността на държавата по чл. 2, ал. 2, т. 3 ЗОДОВ може да бъде ангажирана в случай на претърпени вреди от незаконни действия на разследващия орган и когато лицето, което претендира обезщетение по реда на уредения в ЗОДОВ специален деликт, не е било привлечено в качеството му на обвиняем в досъдебното производство.

НЕУСТОЙКАТА В ТРУДОВИЯ ДОГОВОР

Доц. Теодора Филипова*

Резюме: В статията се изследва допустимостта да се уговарят неустоечни клаузи в трудов договор. Изследва се възможността за субсидиарно прилагане на институти от гражданското право в трудовото право, предвид ограничената свобода на договаряне в чл. 66 от Кодекса на труда и други императивни норми на трудовото законодателство. Излагат се аргументи за незаконосъобразност на неустоечни клаузи в общия трудов договор и в специалните трудови договори за обучение по време на работа /чл. 230 КТ/ и трудов договор с лекар специалист. Прави се разграничаване с облигационните договори за придобиване и повишаване на професионална квалификация по чл. 234 КТ. Анализират се различни проблеми, свързани с уговаряне на неустойки в трудови договори и противоречива съдебна практика по тях.

Ключови думи: неустойка; трудов договор; вреди; обучение; специалист.

PENALTY CLAUSES IN EMPLOYMENT CONTRACTS

Associate Professor, Teodora Filipova

Abstract: This article examines the admissibility of penalty clauses in employment contracts. The possibility of subsidiary application of civil law institutes in labour law is being investigated, given the limited freedom of negotiation in Article 66 of the Labor Code and other imperative norms in labor legislation. Arguments

* Доцент по „Трудово и осигурително право“ при Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, доктор по право.

are presented for the illegality of penalty clauses in the general employment contract alongside the special employment contracts for on-the-job training /Art. 230 LC/ and an employment contract with a resident physician. A distinction is made with bond contracts for acquisition and receipt of professional qualifications under Article 234 of the Labor Code. Various problems related to the negotiation and incorporation of penalty clauses in employment contracts are analyzed along with contradictory case law on them.

Key words: penalty clause; employment contract; damages; training; resident physician.

ВЪВЕДЕНИЕ

Неустойката е класически институт на облигационното и търговското право. Тя е уредена в чл. 92 от Закона за задълженията и договорите /ЗЗД/ и в чл. 309 от Търговския закон /ТЗ/, като по своята същност представлява договорно или нормативно установена клауза, с която предварително се определя имуществена отговорност на длъжника, в случай че не изпълни или не изпълни точно задължението си. В доктрината тя се определя също като наказателно условие или наказателна клауза, с три основни функции: а/ превантивна или обезпечителна, която стимулира длъжника да изпълни доброволно, под страх от финансова санкция; б/ обезщетителна, за евентуалните вреди от неизпълнението и в/ наказателна, тъй като пряко цели да накаже неизправния длъжник, като му наложи имуществена санкция, без да го освобождава от отговорност за вреди на кредитора.¹

Съществената разлика между неустойката и обезщетението за вреди е, че тя е средство за глобално обезщетяване на вреди, в предварително предвиден и вероятен размер, без да е нужно те да се доказват. Неустойката може на общо осно-

¹ Вж. Кожухаров, А. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. София: Юриспрес и Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2002, с. 389-393.

вание да се кумулира с обезщетение за действителни вреди, когато такива се докажат над размера ѝ (арг. чл. 92, ал. 1 ЗЗД in fine). Така се защитава в пълнота интересите на кредитора. От друга страна, в случай че неустойката надхвърля действителните вреди, тя може да се намалява поради прекомерност /чл. 92, ал. 2 ЗЗД/ с цел да бъде съизмерима приблизително с действително понесените вреди, респ. служи и като средство за защита на неузправната страна – длъжника.²

Неустойката е била предмет на тълкувателната практика на ВКС³, с която се приема, че съдът може да я намалява поради прекомерност само по възражение на длъжника, но не и по свой почин, като преценката за прекомерност се прави към момента на неизпълнението. Становището на съда е, че нейният размер трябва задължително да се съпостави с размера на действително настъпилите вреди, така щото да не се стига до неоснователно обогатяване.⁴ ВКС постановява също, че неустоечната клауза ще бъде нищожна поради накърняване на добрите нрави, ако *„е уговорена извън присъщите ѝ обезпечителна, обезщетителна и санкционна функция“*⁵.

В исторически план, първоизточник на трудовия договор е била уредбата в чл. 386 – 402 ЗЗД от 1892 г., посветена на **„договорите за наем на работа“**. Впоследствие се приемат специални закони, уреждащи трудовите правоотношения и трудовите договори.⁶ И при съвременната правна уредба трудовото право остава близко с гражданското право поради сходство в предмета и метода на регулиране, което дава възможност за субсидиарното прилагане на гражданския закон в трудовите правоотношения. В правната литература

² Кожухаров, А. Цит. съч., с. 399.

³ Вж. ТР от 15.06.2010 г. на ОСТК на ВКС по ТД № 1/2009 г.; ТР от 13.11.2014 г. на ОСГТК на ВКС по ТД № 7/2013 г.

⁴ Вж. Определение № 901 от 10.07. 2025 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 6295/2014 г.

⁵ Вж. ТР от 15.06.2010 г. на ОСТК на ВКС по ТД № 1/2009 г.

⁶ През 1936 г. се приема Наредба-закон за трудовия договор, в която се дава легално определение, уреждат се сключването, съдържанието и прекратяването. През 1951 г. се приема първият Кодекс на труда, а през 1986 г. – действащият в момента Кодекс на труда.

се разграничават „**omkrumu**“ (чл. 212 КТ) и „**skrumu**“ (чл. 63 КТ, чл. 74 КТ, чл. 358 КТ и др.) празноти в трудовото законодателство, за които субсидиарно може да се прилага общата част на ЗЗД (чл. 2 – 182), която, поради липса на Граждански кодекс, изпълнява функциите на обща част на гражданското законодателство.⁷ Така трудовото право използва „наготово“ общото понятие за договор в чл. 8, ал. 1 ЗЗД и допълнително го приспособява със специална уредба (чл. 61 – 70 КТ) за неговата специфика: с оглед предмета – предоставяне на работна сила и с оглед неравнопоставеното положение на страните по трудовия договор (работник или служител и работодател). Трудовите договори заимстват от гражданското право най-вече свободата на договаряне, която се ползва и с конституционна защита⁸, но наред с това, за тях се прилагат редица правила, нетипични за облигационните договори и характерни за властническия метод на регулиране. Пример за това са голям брой императивни норми⁹, ограничаващи свободата на договаряне (чл. 66, ал. 1, чл. 136, чл. 155, чл. 326, ал. 1 КТ и др.); задължения на страните от публичноправен характер¹⁰; контрол по спазване на задълженията по изпълнение на трудовия договор от държавен орган – Инспекция по труда, вкл. с възможност за налагане на административна отговорност за страните (арг. чл. 405а КТ,

⁷ Вж. Мръчков, В. Субсидиарно прилагане на гражданското в трудовото право. – В: Юбилеен сборник в памет на професор Витали Таджер. София: Сиби, 2003, с. 328-359.

⁸ Вж. повече Мръчков, В. Договорът в трудовото право. София: Сиби, 2010, с. 31-32.

⁹ В този смисъл Средкова, К. Трудово право. София: Сиби, 2010, с. 117. Към императивните норми, които ограничават свободата на договаряне, следва да се причислят и диспозитивните норми с определени граници, характерни за трудовото право: диспозитивни норми с определен минимум, с определен максимум и с определен минимум и максимум /Вж. Мръчков, В. Трудово право. 10. прераб. и доп. изд. София: Сиби, 2018, с. 131/.

¹⁰ Пример за това е задължението на работодателя по чл. 62, ал. 3 КТ в тридневен срок след сключване на трудовия договор и в седемдневен срок след прекратяването да впише данните в регистъра по заетостта към Националната агенция по приходите.

чл. 414 – чл. 415в КТ). Засилената публична регулация на трудовите договори е установена по съображения за защита на обществения интерес, тъй като страните по тях са юридически равнопоставени, но икономически неравностойни, предвид надмощното положение на работодателя спрямо работника и служителя.¹¹

И така стигаме до въпроса, който тук ни интересува: **Допустимо ли е да се уговарят неустоечни клаузи по чл. 92 ЗЗД в трудов договор в контекста на ограничената свобода на договаряне в специалната уредба на Кодекса на труда и възможността за субсидиарно прилагане на гражданския закон?**

В правната литература това не е изследвано в дълбочина. В практиката обаче през последните години значително нараснаха случаите на уговаряне, най-често под натиск на работодателя, на неустоечни клаузи под различна форма (като обща сума, като брой заплати и т.н.), както явни, така и прикрити. Прикритите обикновено се съдържат в други документи, съпътстващи трудовия договор (декларации, споразумения за конфиденциалност и др.) или чрез фиктивни клаузи (договори по чл. 234 КТ за придобиване повишаване на професионална квалификация). Тази практика се използва доста умело от некоректни работодатели с цел принудително задържане на работната сила за определен срок, под страх от сериозна финансова санкция. Тя се „подхранва“ от неразграничаването на трудовия договор и облигационния договор по чл. 234 КТ¹², включително и в съдебната практика. Обърква-

¹¹ Мръчков, В. Договорът в трудовото право. Цит. съч., с. 74.

¹² В правната литература е общоприето разбирането, че договорът по чл. 234 КТ е от облигационен тип, тъй като в предмета му не се съдържа предоставяне на работна сила. /Вж. Мръчков, В. Договорът в трудовото право. Цит. съч., с. 168-169; Банов, Х. Трудов договор за обучение по време на работа. София: Нова звезда, 2020, с.103/. Това становище се подкрепя и в съдебната практика, която определя договорът по чл. 234 КТ като договор на трудовото право, но с гражданскоправни последици относно отговорността за неизпълнение /вж. Решение № 326/19.05.2010 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. д. № 706/2009 г.; Решение № 1688/12.04.2010 на ВКС, 4-то г.о. по гр. д. № 896/2009 г.; Решение

не съществува и относно спецификата на някои видове трудови договори, за които има специална уредба (спрямо общата уредба в КТ – *бел. моя*), с по-особен предмет, съчетаващ предоставяне на работна сила и обучение. Пример за това са трудовият договор за обучение по време на работа (чл. 230 – 232а КТ)¹³ и трудовият договор за придобиване на медицинска специалност от лекар специализант¹⁴ (чл. 11, ал. 1, т. 1 от Наредба № 1 на МЗ за придобиване на специалност в системата на здравеопазването).

В тази връзка поставеният в предмета на изследването въпрос за допустимост на уговаряне на клауза по чл. 92 ЗЗД в трудов договор ще се изследва диференцирано на плоскостта на общата и специалната уредба на трудовете договори.

НЕУСТОЙКА В ОБЩ ТРУДОВ ДОГОВОР

Същественият елементи на трудовия договор са императивно и изчерпателно уредени в чл. 66, ал. 1 КТ. Към това задължително договорно съдържание се допуска и допълнително (факултативно) съдържание, което следва да отговаря кумулативно на изискванията в чл. 66, ал. 2 КТ: а/ да не противоречи на императивни правни норми; б/ да е свързано с предоставянето на работна сила; в/ да е по-благоприятно за работника от уговореното в колективен трудов договор.

Отговорността за неустойка по чл. 92 ЗЗД не присъства в задължителното и необходимо договорно съдържание¹⁵, следователно, за да се уговори законосъобразно в трудов до-

№ 160/7.06.2011 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 617/2010 г. и др./.

¹³ Вж. повече Банов, Х. Цит. съч.

¹⁴ Вж. повече Филипова, Т. Основание за възникване на трудово правоотношение с лекар специализант. – В: „Studia Iuris“, специализирано юридическо онлайн издание на ЮФ на ПУ „Паусий Хилендарски“, **бр. 1/2025 г., с. 31-43; от нея:** Съдържание на трудово правоотношение с лекар специализант. – В: „Studia Iuris“, специализирано юридическо онлайн издание на ЮФ на ПУ „Паусий Хилендарски“, **бр. 1/2025 г., с. 71-83.**

¹⁵ Вж. повече Гевренова, Н. Необходимо съдържание на индивидуалния трудов договор. Сиела, 2021.

говор, клаузата трябва да отговаря на изискванията на чл. 66, ал. 2 КТ. В практиката най-често се уговарят неустойки в **два случая**, създаващи ограничения и/или забрани за работника или служителя: за определен срок да работи, без да прекратява трудовия договор с работодателя си, и/или за определен срок да не извършва конкурентна на работодателя дейност след прекратяване на трудовото правоотношение – самостоятелно или при друг работодател. Размерът на неустойката се определя обичайно в твърда сума за целия срок на уговорената „забрана“, или като пропорционална част, спрямо срока на неизпълненото задължение от работника.

Смятам, че и в двете хипотези, **неустоечните клаузи ще бъдат незаконосъобразни**, тъй като ограничителните клаузи за работника ще бъдат недействителни. Съображенията ми за това са следните:

1. Клаузи, с които се определя предварително фиксиран срок на задължителна работа при работодателя или забрана за сключване на трудови договори с други работодатели след прекратяване на трудовото правоотношение, са в грубо противоречие с **чл. 48, ал. 1, т. 3 и ал. 4 КРБ** като ограничаващи свободното право на труд под страх от значителна финансова санкция (неустойка).

2. Аргументът за свобода на договаряне, респ. дадено съгласие от работника за обвързване с неустоечни клаузи, е неприложим за трудовите договори. Това следва от завишената и законоустановена защита на трудовите права на работника в чл. 8, ал. 4 КТ: *„Трудовите права и задължения са лични. Отказът от трудови права, както и прехвърлянето на трудови права или задължения са недействителни“*. Предназначението на този текст е да гарантира, че работодателят няма да се възползва от незнанието или подчиненото положение на работника и формално даденото му съгласие по незаконосъобразни или неизгодни за него договорни клаузи. Друга гаранция е съдебната искова защита по чл. 74 – 76 КТ, ако са налице основания за недействителност на трудовия договор – пълна или за определена клауза.

3. Неустоечните клаузи са в противоречие и с **чл. 66, ал. 2 КТ**, тъй като освен че противоречат на императивни норми

от най-висш порядък (КРБ – бел. моя), те са в колизия и с изискването за „благоприятност“ спрямо работника на допълнителното съдържание на трудовия договор. Макар че формално изискването е условията да са „по-благоприятни от уговореното в колективен трудов договор“ (КТД), по аргумент на по-силното основание, тези клаузи трябва да са по-благоприятни за работника и от закона в широкия му смисъл.¹⁶ Това се извлича по тълкувателен път от чл. 50, ал. 2 КТ, относно императивно изискване към съдържанието на КТД: да съдържа само клаузи, които са по-благоприятни за работниците от установените в закона. „По-благоприятни“ означава нови или по-големи права, но не и задължения за работниците, каквото безспорно ще бъде задължението за заплащане на неустойка.

4. Като форма на имуществена отговорност на работника, чл. 92 ЗЗД следва да се съпостави и с уредбата на имуществената отговорност на работника в чл. 203 – 210 КТ. Тази съпоставка, в контекста на чл. 66, ал. 2 КТ, трябва да съблюдава две неща: а/ дали няма противоречие с императивни правни норми и б/ дали не е нарушено правилото за „по-благоприятни“ условия за работника.

Кодексът на труда урежда два основни вида имуществена отговорност на работника – пълна и ограничена. Според трудовоправната доктрина и съдебната практика, ограничената имуществена отговорност има договорен характер, тъй като възниква при неизпълнение на задължение по конкретно трудово правоотношение, а пълната имуществена отговорност има деликтен характер, тъй като има своето основание в неизпълнение на общото задължение да не се вреди другиму.¹⁷ Редът за реализиране на ограничената имуществ-

¹⁶ В същия смисъл вж. Мръчков, В. Договорът в трудовото право. Цит. съч., с. 111.

¹⁷ Вж. Мръчков, В. Трудово право. Цит. съч., с. 523-524, 527; Средкова, Кр. Трудово право. Лекции. Специална част. Дял I. Индивидуално трудово право. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 373). Според разрешенията на т. 2 от ТР № 3 от 22.04.2005 г. на ВКС по т. гр. д. № 3/2004 г., ОСГК хипотезите на пълна имуществена отговорност по чл. 203, ал. 2 КТ касаят деликт, отговорността за който се реализира по реда на чл. 49 ЗЗД и чл. 45 ЗЗД, както е прието и в практи-

вена отговорност е императивно уреден в разпоредбите на чл. 203 – 212 КТ, а на пълната имуществена отговорност – в разпоредбите на общото гражданско законодателство (чл. 203, ал. 2 и чл. 212 КТ). За нея се прилагат субсидиарно правилата на гражданската отговорност за вреди (чл. 45 и сл. ЗЗД), която се съдържа в изрази „*гражданския закон*“, към който препращат нормите на чл. 203, ал. 2 и чл. 212 КТ.

Следователно уговарянето на неустоечни клаузи в трудов договор, произтичащи от неизпълнение на договорни задължения, противоречи на императивната уредба на имуществената отговорност на работника в КТ, тъй като по договорен път разширява хипотезите на пълна имуществена отговорност, което по арг. от чл. 212 КТ е допустимо само за деликтна, но не и за договорна отговорност. Дори и да се приеме, че неустоечната клауза е специфична хипотеза на пълна имуществена отговорност на работника по смисъла на чл. 203, ал. 2 КТ, за която субсидиарно се прилагат правилата на деликтната отговорност в ЗЗД, един от задължителните елементи на фактическия състав на чл. 45 ЗЗД **е да са настъпили вреди и те да са доказани**.¹⁸ Според тълкувателните мотиви на Решение № 60156 от 14.07.2021 г. на ВКС по гр. д. № 3156/2020 г., III г.о. няма пречка да се сключи споразумение между страните по трудово правоотношение за уреждане на пълната имуществена отговорност на служителя за вреди, настъпили преди сключването на споразумението, или за вреди, предвидени за срока на действие на това споразумение, но само „*като част от състава на деликтната отговорност, макар и тяното обезщетение да подлежи на уговаряне*“.

В заключение, дори и да е допустимо да се уговори реализиране на пълна имуществена отговорност чрез заплащане на неустойка в съответен размер, (което е несъвместимо с правната уредба на чл. 203, ал. 2 КТ по изложените по-горе съображения – *бел. моя*), **тази отговорност има деликтен ха-**

ката на ВКС (Решение № 9 от 31.01.2018 г. на ВКС по гр. д. № 1504/2017 г., IV г.о.; Решение № 65 от 9.07.2013 г. на ВКС по гр. д. № 865/2012 г., III г.о.).

¹⁸ Вж. Определение № 989 от 14.12.2018 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. д. № 3441/2018.

рактер и ще изисква доказване на реални вреди. По-обстойни разсъждения в тази насока се съдържат в Решение № 50077 от 11.05.2023 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 2835/2022 г., по което е допуснато касационно обжалване по въпроса: *„Допустимо ли е паралелно съществуване на облигационно и трудово правоотношение между едни и същи правни субекти – работодател и служител, и в частност споразумение за неустойка, за неизпълнение на задължението за опазване на конфиденциална информация на работодателя паралелно с трудовия договор“.* Съдът отхвърля претенцията на работодателя за заплащане на неустойка по чл. 92 ЗЗД, като приема, че в трудов договор може да се включи клауза, с която страните да се споразумеят за търсене на отговорност за вреди не от неизпълнение на договорно задължение, а за неправомерно поведение, стоящо извън съществуващата връзка, или деликт (актове и действия по чл. 8 от Закона за защита на търговската тайна и чл. 1, ал. 2 от Закона за защита на конкуренцията). Не може обаче да се уговаря неустойка за неизпълнение на задължение за опазване на конфиденциална информация, произтичащо от трудовото правоотношение.

Следва да бъде подкрепена и практиката на ВКС, съгласно която санкционни клаузи, които поставят трудовоправната връзка в зависимост от допълнителни уговорки с гражданскоправен характер, чийто предмет е евентуално прекратяване на трудовото правоотношение, са недействителни.¹⁹

НЕУСТОЙКА В ТРУДОВ ДОГОВОР ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА РАБОТА

Трудовият договор за обучение по време на работа (с предишно наименование до 2015 г. „договор за ученичество“ – бел. моя) е вид трудов договор със специфичен предмет, който включва клауза за обучение и придобиване на определена професия или специалност в процеса на работа. При него

¹⁹ Решение № 369 от 24.10.2012 на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. 1070/2011; Решение № 417 от 25.05.2010 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 1228/2009; Решение № 139 от 21.05.2019 на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 3109/2018 и др.

се наблюдават редица отклонения от общите правила на трудовия договор, най-вече свързани със специфичния му предмет и неговата несъвместимост с други институти на трудовото право.²⁰ Независимо че уредбата на трудовия договор по чл. 230 КТ се подлага на критика като не особено прецизна по различни въпроси, тук основно ни интересува дали тя допуска или не уговаряне на неустойка по смисъла на чл. 92 ЗЗД.

Отправна точка за този анализ е разпоредбата на чл. 232, ал. 3 КТ, с която се предвижда имуществена отговорност на работника при неизпълнение на две основни негови задължения: а/ да завърши успешно обучението, освен ако това е невъзможно по уважителна причина; б/ да работи при работодателя след успешно приключване на обучението за предварително уговорен срок, не по-дълъг от 3 години (чл. 230, ал. 4 КТ), освен ако това е невъзможно по уважителна причина. В тези случаи е предвидено, че работникът „*дължи на работодателя обезщетение съответно на неизпълнението, но не повече от шесткратния размер на brutното трудово възнаграждение за съответната длъжност*“. В практиката²¹ този текст предизвиква известни колебания, дори се сочи като пример на законоустановена неустойка, доколкото и тук е налице предварително установен предполагаем размер на вреди от неизпълнение на договорни задължения. В правната доктрина е изказано и мнение, че в чл. 232, ал. 3 КТ не е уредено изобщо обезщетение за вреди, а факултативна форма на престация за изпълнение с нещо друго.²²

В преобладаващата си част, споровете, достигнали до съда, са свързани с изясняване на фактическия състав на основанията, при които се дължи обезщетението по чл. 232,

²⁰ В съдебната практика се възприема, че не е налице договор за обучение, без значение от кой вид, когато в трудовия договор е уговорена клауза за изпитване по чл. 70 КТ и в срока на изпитването се провежда въстъпително обучение /Реш. от 3.01.2012 г. на СГС по гр. д. № 895/2011 г./.

²¹ В Решение от 7.11.2025 г. на ПОС по въз. гр. д. № 1057/2025 г. се приема, че в чл. 232, ал. 3 КТ е уредено **задължение с компенсаторен характер, аналогично на неустойката по чл. 92 ЗЗД.**

²² Вж. Банов, Х. Цит. съч., с. 306.

ал. 3 КТ, а не относно правната му природа на обезщетение, неустойка или особен вид престация „даване вместо изпълнение“. Те засягат най-вече хипотезите на „неуважителна причина“ за незавършване на обучението и неотработване на предварително определения срок след успешното му приключване, при които се ангажира имуществената отговорност на работника по чл. 232, ал. 3 КТ. В правната доктрина²³ е възприето принципното разбиране, че „неуважителната причина“ е налице само при основания за прекратяване на трудовия договор, зависещи от волята на работника. Това по правило са основанията за едностранно прекратяване на трудовия договор от работника с предизвестие по чл. 326 КТ и без предизвестие по чл. 327 КТ. Смятам, че кръгът на основанията за прекратяване, покриващи хипотезата на „неуважителна причина“ по чл. 232, ал. 3 КТ, следва допълнително да се редуцира с част от основанията по чл. 327 КТ, свързани с виновно поведение на работодателя или обективна причина по чл. 327, ал. 1, т. 1, 2, 3 и 3а КТ.²⁴ Независимо че и тук волеизявлението на работника предизвиква прекратяване на трудовото правоотношение, то е в резултат на причина, стояща в сферата на работодателя. Това, без съмнение, е своеобразна „уважителна причина“ за напускането на работника и по аргумент на противното не следва да дължи обезщетението по чл. 232, ал. 3 КТ.

Следователно, ако в трудовия договор се съдържа клауза, че при всяко основание за „напускане на служителя“ той ще дължи обезщетението по чл. 232, ал. 3 КТ, то клаузата ще бъде недействителна. Претенцията на работодателя по чл. 232, ал. 3 КТ може да се окаже в зависимост и от други преюдициални въпроси, касаещи пороци на самия трудов договор, с оглед задължителното му съдържание по чл. 230 КТ, както и

²³ Вж. Мръчков, В. Коментар на Кодекса на труда. Цит. съч., с. 797; Банов, Х. Цит. съч., с. 323-327.

²⁴ В същия смисъл Банов, Х. Цит. съч., с. 329. Авторът добавя също основанията по чл. 327, ал. 1, т. 10 и т. 11 КТ, които формално отговарят на критериите „виновно поведение на работодателя“ – т. 11 и „обективна причина“ – т. 10, но практически ми се струват трудно приложими.

възражения на работника относно изпълнение на насрещните задължения на работодателя, свързани с обучението (срокове, учебни програми и тяхното изпълнение, квалификация на обучителите, качество на обучението, текущо и финално оценяване и т.н.). Това са все важни въпроси, които са предмет на самостоятелно правно изследване.

Основният въпрос, който тук ни интересува, е предпоставя ли отговорността по чл. 232, ал. 3 КТ настъпване на реални вреди за работодателя, респ. тяхното доказване в съдебен процес, или се касае за специална хипотеза на законоустановена неустойка.

Смятам, че както при общия трудов договор и тук са валидни същите съображения за недопустимост на неустойка в съдържанието на договор по чл. 230 КТ, тъй като **той е вид трудов договор**. Наред с тях, граматическият и лексикален анализ на израза „*дължи обезщетение в размер...*“, недвусмислено сочи, че става въпрос за имуществена договорна отговорност за реални вреди, а не за законоустановена неустойка.

В тази връзка приемам, че в чл. 232, ал. 3 КТ е уредена **особена хипотеза на ограничена имуществена отговорност**²⁵ за вреди – претърпени загуби, с лимитиран максимален размер „*не повече от шесткратния размер на brutното трудово възнаграждение за съответната длъжност*“. Не виж-

²⁵ В правната литература е изложено и обратно разбиране, че чл. 232, ал. 3 КТ не е фактически състав на имуществена отговорност на работника, а „*необезщетително плащане, представляващо допустима от закона факултативна престация, изпълнението на която освобождава съответната страна по договора от изпълнение на задължението по чл. 232, ал. 1 КТ*“ /Вж. Банов, Х. Цит. съч., с. 288-297/. Това становище не може да бъде споделено, тъй като то не дава отговор защо по отношение на работника, законодателят е въвел допълнително изискване, не просто да се откаже да изпълни, като алтернативно прекрати предсрочно договора или да не завърши успешно обучението, а това да е станало по „*неуважителна причина*“. Смятам, че това е ясна индикация за виновно, а не законосъобразно поведение (както твърди авторът – бел. моя), което е предпоставка за реализиране на юридическа отговорност, в случая имуществена.

дам разумна причина и оправдание имуществената отговорност на работника по чл. 232, ал. 3 КТ да бъде значително по-строга и неблагоприятна за него от общата имуществена отговорност в чл. 203 – 210 КТ. Да, вярно е, че работодателят е имал фактически и правни очаквания след обучението да използва квалифицираната работна сила, които не са се осъществили, респ. търпи вреди от вида пропуснати ползи (неизползване на квалифицираната работна сила – бел. моя). Те обаче са извън обхвата както на общата, така и на специалната ограничена имуществена отговорност на работника. За общата – това е изрично предвидено в чл. 205, ал. 1 КТ: *„Работникът или служителът отговаря за претърпяната загуба, но не и за пропуснатата полза“*. За специалната – то може да се изведе по тълкувателен път при съпоставка между максималния срок по чл. 232, ал. 4 КТ, за който може да се задължи да работи работникът след приключване на обучението – **3 години/или 36 месеца** – бел. моя/ и размерът на евентуалната „пропусната полза“ за работодателя, с максимален размер от **6 брутни месечни възнаграждения на работника** (чл. 232, ал. 3 КТ). Явното несъответствие между двата месечни периода потвърждава, че законодателят има предвид само претърпени загуби, но не и пропуснати ползи за работодателя. При по-внимателен прочит обаче се открива друго съвпадение на периоди, потвърждаващо идеята, че и тук законодателят е уредил специфична форма на договорна имуществена отговорност на работника: максималният срок на договора за обучение по време на работа е **6 месеца** /чл. 230, ал. 2 КТ/; максималният размер на обезщетението по чл. 232, ал. 3 КТ е **6 брутни месечни заплати**. Или срокът на инвестиране на средства/разходи от работодателя в обучението на работника е съпоставим с насрещно полученото за същия срок възнаграждение от обученния работник, който, при виновно неизпълнение на задължението си да работи за определен срок след това при работодателя, дължи възстановяване на причинените имуществени вреди, до размера на неговото облагодетелстване от работодателя.

В съдебната практика често не се разграничават договорите за обучение по време на работа по чл. 230 КТ и договорите за придобиване и повишаване на квалификация по чл. 234 КТ, поради което те се квалифицират като облигационни, а съдържащите се в тях неустоечни клаузи като законосъобразни.²⁶ Двата договора си приличат само по обучителната част, която в договора по чл. 234 КТ е основен предмет, но се извършва извън работния процес, съответно договорът е облигационен, а в договора по чл. 230 КТ обучението съпътства предоставянето на работна сила, съответно договорът е трудов. Затова и законодателят е предвидил в чл. 230, ал. 3 КТ защитен и смекчен режим на имуществената отговорност на работника, като по-слабата страна в трудовото правоотношение *„не повече от шесткратния размер на brutното трудово възнаграждение“*, а в чл. 234, ал. 3, т. 2 КТ пестеливо е указал на страните, че могат да уговорят *„отговорност при незавършване на обучението“*. В правната доктрина и в съдебната практика няма спор, че договорът по чл. 234 КТ е облигационен и няма законова пречка в него да се уговаря неустойка.²⁷ Но правилата за него не могат да се прилагат по аналогия за договора по чл. 230 КТ, който е трудов договор.

Понякога в практиката обезщетението по чл. 232, ал. 3 КТ се претендира на договорно основание, като правилото на законовия текст е инкорпорирано в съдържанието на договор по чл. 230 КТ като неустоечна клауза за заплащане от работника на определена сума, която не надвишава шесткратния размер на brutното му месечно трудово възнаграждение, без значение вредите за работодателя. В тези случаи тя ще съставлява допълнително условие към трудовия договор, което, без съмнение, е по-неблагоприятно за работника и което дерогира императивните норми за имуществената

²⁶ Вж. Решение № 606/13.02.2025 г. на ПРС по гр. г. № 7223/24 г.

²⁷ Вж. Мръчков, В. Договорът в трудовото право. Цит. съч., с. 168; Решение № 168 от 12.04.2010 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 896/2009; Решение № 160/07.06.2011 на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 617/2010 г.; Решение № 171 от 15.10.2020 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 171/2020 г. и др.

отговорност на работника в чл. 203 – 212 КТ. В случая по-неблагоприятното е, че неустоечната клауза няма да е обвързана с доказване на реални вреди, респ. такива може изобщо да няма, докато и за двата вида имуществена отговорност на работника, настъпването на реални вреди е задължителен елемент от фактическия състав (чл. 205, ал. 1 КТ). В тази насока е и **актуалната съдебна практика**²⁸, която възприема, че не е допустимо да се претендира неустойка на договорно основание, в чийто фактически състав вредите не са елемент, не са конкретни и не са доказани, а само презюмирани, както и че уговарянето на неустойка при неизпълнение на предвидено в трудов договор задължение е недопустимо, тъй като е по-неблагоприятно за работника от предвиденото в трудовото законодателство.

НЕУСТОЙКА В ТРУДОВ ДОГОВОР НА ЛЕКАР СПЕЦИАЛИЗАНТ

Правоотношенията на лицата, завършили висше медицинско образование и желаещи да придобият медицинска специалност в системата на здравеопазването, за пръв път се уреждат през 2006 г. с Наредба № 34 от м. за придобиване на специалност в системата на здравеопазването.²⁹ С нея са установени различни правни възможности за финансиране на специализацията (от държавата, от специализанта, по европейски проекти и др.); специализантските места се заемат след провеждане на конкурс, а с лицата, спечелили конкурса, се сключват договори за обучение за придобиване на специалност. Договорът е по единен образец, утвърден от министъра на здравеопазването, с определено в наредбата задължително съдържание (чл. 24 и следв. Наредба № 34 от м.), като страни по него са специализантът, висшето училище, което ще провежда теоретичното обучение, и лечебното заведение, в което ще се провежда практическото обучение. По

²⁸ Решение № 50077 от 11.05.2023 г. по гр. д. № 2835/2022 г. на ВКС, IV г.о.; Решение № 663 от 2.11.2010 г. на ВКС, 3-то г.о. по гр. д. № 1477/2009 г.; Решение на СГС по въз. гр. д. № 4798/2020 г.

²⁹ Обн. ДВ, бр. 7 от 23.01.2007 г., отм. ДВ, бр. 7 от 27.01.2015 г.

съдържанието си, макар и изрично да не е бил назван така, договорът за обучение за придобиване на специалност е бил разновидност на трудов договор по чл. 230 КТ, тъй като в предмета му присъстват два неотделими компонента: задължение за престигане на работна сила и задължение за съответно обучение, насочено към усвояване на практически знания и умения и за придобиване на липсваща професионална квалификация. За специализанта е било изрично предвидено задължение след придобиване на специалност *„да постъпи на работа в лечебно или здравно заведение, определено от министъра на здравеопазването, за срок, равен на продължителността на обучението му“*, като при отказ да постъпи или при напускането на работата преди изтичане на срока, той ще дължи на МЗ обезщетение в размер на *„трикратния размер на заплатените средства за теоретично и практическо обучение за периода на проведеното обучение“* (чл. 11а, ал. 4 и ал. 5 от Наредба № 34 отн.). Това законодателно решение е било оспорено пред Върховния административен съд по образувано адм. дело № 12716/2012 г., с аргументи за противоречие с чл. 35 и чл. 48, ал. 3 и ал. 4 КРБ, както и с чл. 23 от Всеобщата декларация за правата на човека, тъй като се нарушава правото на специализанта свободно да избира място на работа и професия, вкл. се ограничава правото му на придвижване и избор на местожителство. С Решение № 15612 от 26.11.2013 г. състав на трето отделение на ВАС отхвърля искането за прогласяване на нищожност на чл. 11а от Наредба № 34 /отн./, като един от важните аргументи на съда *„е, че престигането на труд за предварително ясен период от време, е пряката насрещна полза на държавата от вложените в обучението на специализанта средства и същото няма за цел забранен резултат съгласно чл. 1 от Конвенция № 105 относно премахването на принудителния труд, както и същото не може да се приеме като форма на зависимост поради дълг, съгласно чл. 1, б. „а“ от Допълнителна конвенция за премахване на робството, търговията с роби и институтите и обичаите, сходни на робството“*.

Това разбиране на ВАС следва да бъде подкрепено по принцип, **но само при действието на отменената уредба**, при ко-

ято обучението за придобиване на специалност е било изцяло финансирано от държавата.

През 2015 г. се приема нова Наредба № 1 за придобиване на специалност в системата на здравеопазването³⁰, с която се отменя действащата дотогава Наредба № 34 и която за пръв път урежда изрично като **трудоваправни** правоотношенията във връзка с придобиването на медицинска специалност. С нея се въвежда за пръв път легално определение за „специализант“³¹ и се уреждат няколко самостоятелни правни основания за начало на специализацията и придобиване на правното качество „лекар специализант“: 1. Сключен срочен трудов договор при пълно работно време по чл. 68, т. 2 КТ; 2. Сключен договор за повишаване на квалификацията по чл. 234 КТ; 3. Заповед на министъра на отбраната. Те са уредени като алтернативни основания със самостоятелно приложно поле по два основни критерия.

Първият е образователното ниво на бъдещия специализант – дали все още няма, или вече има придобита медицинска специалност, съответно трудов договор по чл. 68, т. 2 КТ за първа специалност, и то на определена длъжност – „лекар специализант“, и договор по чл. 234 КТ за придобиване на втора и следваща медицинска специалност.³² **Вторият** е наличието или липсата на заварена трудоваправна връзка между бъдещия специализант и лечебното заведение – база за обучение, съответно сключване на първи трудов договор

³⁰ Обн. ДВ, бр. 7 от 27.01.2015 г. Приложното поле на наредбата е за придобиване на специалност от правоспособни медицински специалисти с висше образование по специалностите от професионални направления „Медицина“, „Дентална медицина“, „Фармация“ и „Здравни грижи“ /чл. 4, ал. 1 Наредба № 1/2015 г./, но за целите на настоящото изследване по-нататък в изложението ще се използва за краткост само терминът „**лекар специализант**“.

³¹ Съгласно § 1, т. 1 ДР на Наредба № 1/2015 г., специализант е „лице с придобита професионална квалификация, което се обучава по реда на тази наредба за придобиване на специалност от номенклатурата на специалностите в системата на здравеопазването“.

³² В действащото законодателство не се съдържа ограничение на броя медицински специалности, които може да придобие едно лице.

или сключване на допълващ договор по чл. 234 КТ към сключен по-рано трудов договор.

Следователно договарящите страни **не са свободни**, а ограничени от изискванията в чл. 11 от Наредба № 1/2015 г. при избора на вида договор. Тази уредба императивно ограничава приложното поле на двата вида договори, а предвид тяхната алтернативност и несъвместимост – изключва тяхната произволна замяна, както и паралелното съществуване на двата вида договори, сключени с един специализант по едно и също време. Последното е често срещана и незаконна практика: със специализанта да се сключват два договора, много често дори на една дата – трудов договор по чл. 68, т. 2 КТ и договор по чл. 234 КТ. Причините за това могат да са различни: неправилно тълкуване на чл. 11 от Наредбата; продължаване по инерция на практиката от Наредба № 34 за сключване на договори по чл. 234 КТ; злоупотреба с право чрез формално използване на договора по чл. 234 КТ, с цел по-голяма „свобода“ за работодателя да включва забранени от трудовото законодателство клаузи, като неустойки, принудителен труд и т.н. А разликата между двата договора е съществена, тъй като макар и да са уредени в общ нормативен акт – Кодекса на труда, по правните си белези **единият е трудов договор /чл. 68, т. 2 КТ/**, а другият е граждански, **облигационен договор /чл. 234 КТ/**, за който се прилагат общите правила на ЗЗД.

И сега стигаме пак до въпроса, доколко е законосъобразно уговарянето на неустоечни клаузи в договор за придобиване на медицинска специалност? Предвид действащата нормативна уредба относно видовете договори в чл. 11 от Наредба № 1/2015 г., отговорът следва да се раздели на две части. В случай че специализантът е обвързан с облигационен договор по чл. 234 КТ, за него ще се прилагат правилата на общото гражданско законодателство и уговарянето на неустойка по чл. 92 ЗЗД ще бъде законосъобразно. В случай че специализантът е сключил трудов договор по чл. 68, т. 2 КТ, уговарянето на неустойка ще бъде законосъобразно поради противоречие с чл. 66, ал. 2 КТ. Извън тези ясни правни конструкции, остава спорен и делика-

мен въпросът, как ще се преценява законосъобразността на неустоечната клауза, когато са сключени паралелно два договора с едно и също лице – трудов и по чл. 234 КТ?

Подобни казуси са попадали в обхвата на съдебния контрол, но съдът изобщо не е изследвал доколко е законосъобразно обвързването на лекаря специализант едновременно с двата вида договори, който от тях попада в приложното поле на чл. 11 от Наредба № 1/2015 г., дали някой от тях не страда от порок и т.н., като се е ограничил само да приложи установената обща практика за допустимост на неустойката в договор по чл. 234 КТ и евентуалното ѝ намаляване поради прекомерност, ако надвишава действителните вреди.³³ В други решения пък се приема, че няма пречка в трудов договор на лекар специализант да се инкорпорира договор по чл. 234 КТ, съдържащ неустоечна клауза.³⁴ Будят недоумение и аргументи, с които съдът приема за законосъобразна уговорена в договор по чл. 234 КТ с лекар специализант неустойка, независимо че има и трудов договор, защото страната формално не е *„оспорила валидността на нито един от двата договора“*, както и че няма пречка да се уговори неустойка в допълнително споразумение към трудовия договор, за каквото съдът приема договора по чл. 234 КТ.³⁵ Срещат се и съдебни решения, в които съдилищата съвсем безкритично уважават претенции на лечебното заведение спрямо лекар специализант по уговорена в трудовия договор неустоечна клауза, задължаваща го да плати висока сума (в конкретния казус – 48 000, ако не работи 3 години след придобиване на специалност – *бел. моя*), дори и когато не са направени никакви разходи за обучението, което е изцяло финансирано по европейски проект на МЗ.³⁶

³³ Вж. Решение № 94 от 29.01.2024 г. на ОС-Бургас по гр. г. № 1647/2023 г.; Решение № 301 от 18.04. 2022 г. на РС-Шумен по гр. г. № 2751/2021 г.; Решение № 131 от 5.07.2024 г. на Апелативен съд – Бургас по гр. г. № 121/2024 г.; Решение № 717 от 27.05.2022 г. на РС-Русе по гр. г. № 137/2022 г.

³⁴ Вж. Решение № 1304 от 20.10.2022 г. на РС-Русе по гр. г. № 1854/2022 г.; Решение № 510 от 31.07.2024 г. на ВКС, 4-то г.о. по гр. г. № 1925/2023 г.

³⁵ Решение № 34 от 3.02.2025 г. на РС-Кърджали по гр. г. № 1180/2024 г.

³⁶ Вж. Решение № 2190 от 7.05.2025 г. на РС-Пловдив по гр. г.

Тази практика е неправилна и незаконосъобразна и в двете си разновидности. Когато неустойката е уговорена самостоятелно в трудов договор по чл. 68, т. 2 КТ във връзка с чл. 11, ал. 1, т. 1 от Наредба № 1/2025 г., тя е незаконна поради противоречие с чл. 48, ал. 1 КРБ и чл. 66, ал. 2 КТ, тъй като недопустимо ограничава правото на труд под страх от финансова санкция и предвижда по-неблагоприятни за работника (лекар специализант) условия от закона. Когато неустойката е уговорена в договор по чл. 234 КТ, извън хипотезата на чл. 11, ал. 1, т. 2 от Наредба № 1/2015 г., наред с действащ за същия период срочен трудов договор с лекар специализант, то договърът по чл. 234 КТ ще бъде нищожен. Основание за нищожност ще бъде противоречието със закона в широк смисъл (императивните норми на чл. 11 от Наредба № 1/2015 г. – *бел. моя*), както и липсата на предмет (чл. 26 ЗЗД), тъй като в хипотезата на чл. 11, т. 1 от Наредба № 1/2015 г. двата договора ще съвпадат по предмет – придобиване на медицинска специалност.

Специално внимание за осмислянето на трудовото правоотношение с лекар специализант заслужава Решение № 104 от 3.08.2021 г. на ВКС, 3-то г.о. по гр. д. 1877/2020 г. Макар че в него предмет на спора са финансови претенции към лекар специализант, сключил договор по отменената Наредба № 34, изводите на съда са актуални и при настоящата уредба в Наредба № 1/2015 г., доколкото и тук, наред с тристранния договор (висше училище, лекар специализант, лечебно заведение – практическа база за обучение), е сключен допълнително и двустранен договор по чл. 234 КТ между лечебното заведение и специализанта, с уговорени в него неустоечни клаузи. ВКС приема, че е налице противоречие със закона, гарантиращ възмездност на положен труд, ако са уговорени клаузи, че ако специализант, чието обучение е финансирано от държавата, не изпълни задължението си да постъпи на работа в определено лечебно заведение за срок, равен на продължителността на обучението му, той ще дължи обезщетение, равняващо се на полученото за същия срок възнаграждение. ВКС правилно приема, че „болницата не е

имала право да сключи договор по чл. 234 КТ“, тъй като той съвпада по предмет с тристранния договор за придобиване на медицинска специалност, сключен по-рано със същия специалист. С Определение № 17 от 18.01.2021 г. на ВКС, 3-то г.о. допуска касационно обжалване по въпроса за „правната съвместимост на договор за придобиване на специалност по Наредба № 34/2006 г. отн., с действието и изпълнението на последващ договор между обучаващия се и лечебното заведение (база за практическо обучение) със задължение да работи в него на длъжност, съгласно придобитата специалност за срока на изплащане на възнаграждение през времето на обучение. Отговорът на съда по така поставения правен въпрос е, че последващи двустранни уговорки между специалиста и лечебното заведение – практическа база за обучение – са непротивопоставими на страните, когато те са обвързани по друг договор със същия предмет.

Следователно, пренесени към настоящата правна уредба, изводите на ВКС ще изглеждат така: Неустоечни клаузи, задължаващи лекар специалист да работи за срок, равен на срока на специализацията му в лечебното заведение – практическа база за обучение – или да заплати определена парична сума (неустойка), са нищожни и непротивопоставими на страните по основния договор за придобиване на медицинска специалност, в случая – на лекаря специалист, като страна по трудовия договор, сключен по реда на чл. 11, т. 1 Наредба № 1/2015 г.

ПРАВНИ И ПРАКТИЧЕСКИ ВЪПРОСИ НА ДОГОВОРА ЗА СПОДЕЛЯНЕ НА ЛИЧНИ ДАННИ

Елислав Атанасов*

Резюме: Договорът за споделяне на данни е комплексен правен институт, който се регулира на национално и европейско ниво и комбинира елементи от гражданското и публичното право. Тази комплексност води до затруднения относно тълкуването на приложимите разпоредби и изисква задълбочен анализ на защитаваните интереси – частни и обществени. Макар основната цел на договора да е защитата на субекта на данните, приложение спрямо всички въпроси, свързани със сключването, изпълнението и последиците от евентуално неизпълнение, се урежда от гражданското право.

Ключови думи: защита на личните данни; чл. 28 ОРЗД; договор за споделяне на данни.

LEGAL AND PRACTICAL CONSIDERATIONS REGARDING THE DATA SHARING AGREEMENT

Elislav Atanasov

Abstract: The data sharing agreement is a complex legal institute that is regulated at national and European level and combines elements of civil and public law. This complexity leads to difficulties in the interpretation of the applicable provisions and requires an in-depth analysis of the interests protected - private and public.

* Елислав Атанасов е асистент в катедра „Частноправни науки“ към Университета за национално и световно стопанство, адвокат и сертифициран специалист в областта на защитата на лични данни (CIPP/E).

Although the main purpose of the agreement is to protect the data subject, all issues related to its conclusion, performance, and the consequences of possible non-performance are governed by civil law.

Key words: personal data protection; Article 28 GDPR; data sharing agreement.

В съвременната икономика е изключителна рядкост едно лице, най-често в качеството си на търговец, да може да предостави своите услуги изцяло самостоятелно. Обичайната търговска практика налага използването на услугите на различни подизпълнители и партньори. В почти всички случаи тези икономически взаимодействия са съпроводени с обмен на лични данни, като отношенията във връзка с тяхното обработване се уреждат от Общия регламент относно защитата на данните (ОРЗД) и Закона за защита на личните данни (ЗЗЛД). Въпреки широкото му разпространение и задължителния му характер, договорът за споделяне на лични данни почти не е изследван в българската доктрина, а в практиката често се забелязва неразбиране относно неговата правна същност и необходимите реквизити. Настоящата статия цели да изясни някои от ключовите въпроси относно този договор, като стъпва на действащата нормативна уредба и насоките на Европейския комитет по защита на данните (ЕКЗД).

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДОГОВОРА ЗА СПОДЕЛЯНЕ НА ЛИЧНИ ДАННИ

Договоротът за споделяне на лични данни представлява правната рамка, която урежда обмена на информация между две или повече страни. В своята същност той е инструмент за управление на риска и гарантиране на принципа на отчетност, заложен в чл. 5, пар. 2 от ОРЗД. Неговата основна функция е да създаде прозрачност и яснота относно това кой, защо и как обработва данните, след като те напуснат сферата на контрол на първоначалния администратор.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С ОСНОВНОТО ПРАВООТНОШЕНИЕ

Договорът за споделяне на лични данни няма самостоятелно битие, тъй като обменът на данни в търговския оборот не е самоцел. Напротив, данните винаги се прехвърлят с оглед постигането на друга, основна цел – например изпълнение на конкретна услуга, доставка на стока или реализиране на съвместен проект. Дори в специфични хипотези, при които трансферът на информация изглежда като централен елемент (като при услугите за съхранение на данни или т.нар. *backup*), основната цел продължава да бъде предоставянето на самата техническа услуга.

ОРЗД и ЗЗЛД не уреждат изрично правните последици при липса на основно правоотношение. Съгласно чл. 28, параграф 3, обработването от страна на обработващия лични данни се урежда с договор, който е задължителен за обработващия лични данни спрямо администратора, и който регламентира предмета и срока на действие на обработването, естеството и целта на обработването, вида лични данни и категориите субекти на данни и задълженията и правата на администратора.

От разпоредбата изглежда, че чл. 28 ОРЗД урежда предмета на договора – споделянето на данни. За да можем да квалифицираме един договор като договор за споделяне на данни по чл. 28 ОРЗД, той трябва да съдържа поне естеството и целта¹ на споделянето, индивидуализация на данните и засегнатите субекти и срока на обработването. При липса на тези съществени елементи договорът ще бъде ненаименовано съглашение. Следва да се отбележи, че независимо дали съдържа горепосочените елементи, договорът за споделяне на данни между няколко администратори и между няколко обработващи във всеки случай ще е ненаименован.

На следващо място, при липса на основание за обработване на данните от предаващата страна, няма да има основание и за получаващата. Следва да се отбележи, че този договор урежда отношенията между споделящите данни лица,

¹ В практиката целта на обработването се свежда до изпълнение на основното правоотношение между страните.

а не отношенията със субекта на данните. Той не може да служи за самостоятелно правно основание за обработването по смисъла на чл. 6 от ОРЗД (напр. „изпълнение на договор“), тъй като тази разпоредба визира договора със самия субект на данните, а не между администраторите или обработващите.²

Неупълнението на задълженията по договора за споделяне на данни (напр. пробив в сигурността на данните) може да се тълкува като съществено неупълнение на основния договор, което дава право на изправната страна да развали не само договора за споделяне на данните, но и основния договор.

Ако основният договор бъде развален или обявен за недействителен, отпада и правното основание за по-нататъшно обработване или съхранение на споделените данни, което активира задълженията за тяхното връщане или унищожаване.

СВОБОДА НА ДОГОВАРЯНЕТО

Въпреки че страните по договора за споделяне на данни са равнопоставени стопански субекти, тяхната свобода да договарят е стеснена от императивните норми на ОРЗД. Те не могат, чрез взаимно съгласие, да дерогират или да занижат стандарта на защита, изискван от закона. Те не могат да се договарят да „пропуснат“ мерките за сигурност или да се „откажат“ от правата на субектите на данни с цел ускоряване на бизнес процесите.

Можем да направим паралел със застрахователните договори. Както застрахователното право строго предписва задължителните реквизити и съдържание на застрахователната полица, за да защити застрахования и да гарантира пазарната стабилност, така и чл. 28 ОРЗД предписва задължи-

² Относно обработването на лични данни във връзка с договорни правоотношения вж. Фети, Невин. Принципи за обработване на лични данни в договорните отношения. – Търговско и облигационно право, 2019, № 10, с. 75.

телното съдържание на договорите за споделяне на данни. И в двата случая законодателят се намесва в частните отношения, защото обектът на договора носи обществен риск, който надхвърля интересите на непосредствените страни. При споделянето на данни това са основните човешки права на субектите на данни.

ФОРМА НА ДОГОВОРА

Съгласно чл. 61, ал 4 ЗЗЛД, договорът или другият правен акт, чрез който се уреждат отношенията между споделящите лица, следва да бъде в писмена форма, включително електронна. Това изискване не е форма за доказване, а съществен елемент за валидността на договора. Липсата на писмен договор в тези хипотези сама по себе си представлява нарушение на регламента и води до санкции. В практиката често се използват електронно подписване или маркиране на чек-бокс при стандартизирани услуги.

Видове договори за споделяне на данни според качеството на страните (администратор/обработващ)

Можем да разграничим договорите за споделяне на данни според ролите, които страните заемат съгласно дефинициите на ОРЗД – администратор или обработващ.³ Правилното определяне на тези роли е критично, тъй като то диктува разпределението на отговорността и задължителното съдържание на договора.

1. Администратор – Администратор

При предаване на данни от администратор към администратор две страни обменят данни, като всяка от тях

³ Относно дефинициите на администратор и обработващ вж. Насоки 07/2020 относно понятията „администратор“ и „обработващ лични данни“ в ОРЗД, Версия 2.0, приети на 7 юли 2021 г., и Фети, Невин. Връзката между понятията „администратор“, „обработващ лични данни“, „трета страна“ и „получател“ – Търговско и облигационно право, 2018, № 4, с. 80.

действия самостоятелно и преследва свои собствени цели на обработване. Тук ключовото е, че и двете лица сами определят целите на обработката, включително кога и как ще се използват и изтият данни.

Например, когато един търговец интегрира на своя уебсайт услуга за анализ на поведението на сайта (Google Analytics или друг специализиран инструмент), той предава данни към доставчика на услугата. Основен администратор е търговецът, защото той има директно правоотношение със субекта на данните, но доставчикът на услугата за анализ в повечето случаи също е администратор, защото той обработва данните за собствените си цели. В конкретния пример с Google Analytics, качеството администратор се придобива, защото получените данни се използват с цел предоставяне на рекламни услуги. Тези цели са различни от целите на търговеца, поради което и доставчикът на услугата е администратор на собствено основание.

Възможна е и обратната хипотеза – предаване на данни от доставчик на услуга към основен администратор. Например агенция за имейл маркетинг предоставя на свой клиент (търговец) списък с потенциални клиенти, които са дали съгласие да получават оферти. Маркетинг агенцията създава своя собствена база с контакти за своите собствени цели. Търговецът от своя страна ползва закупената база данни за своите цели. Отново и двете страни са самостоятелни администратори.

Независимо от посоката на предаване на данните, и в двата случая с предаването на данните единият администратор губи контрол върху тях, освен ако изрично не се договори друго в сключения между страните договор за споделяне на данни.⁴

⁴ Тук следва да се отбележи, че практически е невъзможно спазването на ОРЗД без наличието на такъв договор, независимо че според чл. 28 ОРЗД договарянето за споделяне е задължителен само между администратор и обработващ. Извън чл. 28 всеки администратор трябва да спазва принципите, изложени в чл. 5 ОРЗД. Прехвърлянето на данните към трето лице, без да може да се осъществява контрол върху тях, ще е в противоречие с чл. 5 ОРЗД. Така вж. Насоки 07/2020 относно понятията „администратор“ и „обработващ лични данни“ в ОРЗД, с. 53.

2. Съвместни администратори

Тази хипотеза възниква, когато две или повече страни заедно определят целите и средствата за обработване на данните. Това е тясно сътрудничество, при което решението за обработване е общо.

Съгласно чл. 60, ал. 2 ЗЗЛД и чл. 26 от ОРЗД, страните трябва да определят по прозрачен начин своите отговорности, особено по отношение на упражняването на правата на субектите и предоставянето на информация.

Пример за съвместни администратори могат да бъдат верига хотели и дружество, отдаващо автомобили под наем, които стартират обща кампания. Те създават обща база данни с клиенти и заедно решават какви маркетингови съобщения да изпращат. Решението за стартиране на кампанията и използването на данните е взето съвместно и обслужва обща икономическа цел.

3. Администратор предава на Обработващ

Това е класическата хипотеза на „възлагане“ на обработката на данни. Администраторът възлага на друга страна да извърши определени действия с данните от негово име.

Като пример може да се посочи работодател (администратор), който предава данните на служителите си на счетоводна къща (обработващ) за изготвяне на вedomости за заплати. Счетоводната къща няма право да ползва данните за собствени цели.⁵ Тя действа единствено според инструкциите на работодателя. Тук договорот по чл. 28 от GDPR е задължителен.

4. Обработващ предава на Администратор

Тази хипотеза е по-рядко срещана в практиката. При нея

⁵ Следва да се акцентира, че във всеки случай, когато доставчикът на услуга започне само да определя целите, той ще придобие качеството администратор. Качеството администратор се придобива само по отношение на конкретната дейност, а не въобще. Ако счетоводната къща започне да сравнява клиентските данни, за да извършва анализи, ще е необходимо тази дейност да бъде извадена от този договор и да бъде включена в договор между администратори.

първият контакт със субекта на данните се осъществява от обработващия.

Например търговец наема дружество, което да администрира регистрацията на посетителите на организирано събитие, което впоследствие изпраща в базата с контакти на търговеца. Изпълнителят на услугата не определя самостоятелно целите за обработването и следва изцяло инструкциите на администратора, но то е първата точка за контакт със субекта на данните.

5. Обработващ и Обработващ

Това е хипотезата на подобработване. Основният обработващ наема подизпълнител за част от услугите.

Когато обработващ лични данни включва друг обработващ лични данни за извършването на специфични дейности по обработване от името на администратора, чрез договор или друг правен акт съгласно правото на Съюза или правото на държава членка, на това друго лице се налагат същите задължения за защита на данните, както задълженията, предвидени в договора или друг правен акт между администратора и обработващия лични данни, както е посочено в чл. 28, параграф 3 ОРЗД, по-специално да предостави достатъчно гаранции за прилагане на подходящи технически и организационни мерки, така че обработването да отговаря на изискванията на настоящия регламент. Когато другият обработващ лични данни не изпълни задължението си за защита на данните, първоначалният обработващ данните продължава да носи пълна отговорност пред администратора за изпълнението на задълженията на този друг обработващ лични данни.

Например такива отношения ще има, когато счетоводна къща (обработващ) обслужва своите клиенти (администратори), използвайки облачна услуга за съхранение на данните (подобработващ). Друг пример е ИТ компания (обработващ), поддържаща системата на болница (администратор), която наема специалисти по киберсигурност (подобработващ) за тестване на защитите.

Връзката тук е верижна. Основният обработващ остава напълно отговорен пред администратора за действията на подобработващия. Ключовият момент е наличието на съгласие⁶ (общо или конкретно) от първоначалния администратор за включването на този нов играч във веригата. Без такова решение, споделянето на данни между двама обработващи е незаконосъобразно и представлява пробив в сигурността.

Видове съгласие за ангажиране на подобработващи

Съгласно чл. 28, ал. 2 ОРЗД, обработващият лични данни няма право да включва друг обработващ (подобработващ) без предварителното писмено разрешение на администратора. Това разрешение (съгласие) може да бъде предоставено под две форми, които дефинират степента на контрол и гъвкавост в отношенията.

1. Конкретно писмено разрешение

Този модел създава строга и контролирана среда, подходяща за обработка на чувствителни данни или при ситуации, където администраторът изисква абсолютна видимост върху веригата на прехвърлянията. В този случай договорът съдържа списък с конкретните правни субекти, които имат право да обработват данните.

Ако обработващият желае да замени подобработващ или да включи нов такъв, той не може да го направи едностранно. Необходимо е да отправи искане до администратора и да получи изрично, активно съгласие (подписване на анекс или писмено потвърждение), преди данните да бъдат споделени с новата страна.

Мълчанието на администратора в този случай се тълкува като отказ. Без активно действие веригата на обработка остава „замразена“. Обработващият може свободно само да изключва подобработващи, но не и да добавя.

⁶ Такова съгласие не е нужно при споделяне на данни между администратори. Точно това е основният проблем. Ако не е уредено изрично в договор, първоначалният администратор губи контрол върху данните.

2. Общо писмено разрешение

Това е стандартът за повечето търговски услуги (напр. SaaS⁷ платформи, облачни услуги и др.), който балансира оперативната гъвкавост на доставчика с правото на надзор на администратора. Обработващият има възможността да ангажира подобработващи, при условие че информира администратора за всяка планирана промяна (добавяне или замяна).

Прозрачността се осигурява чрез поддържане на актуален списък с подобработващи на доставчика, най-често на сайта му. Обработващият е длъжен да изпрати уведомление, обикновено чрез автоматизиран имейл, до администратора при всяка актуализация на този списък. Администраторът запазва правото да възрази срещу включването на нов подобработващ.

Тук обаче възниква съществен дисбаланс между правната теория и практиката. Ако администраторът възрази, а обработващият въпреки това сподели данните с новия подизпълнител, последният изпада в нарушение на договора. На практика обаче при големите софтуерни доставчици (напр. Google, AWS, Microsoft) е технически и оперативно невъзможно да се изолира конкретен клиент от новата инфраструктура или поддоставчик. Поради това, ако администраторът упражни правото си на възражение, доставчикът обикновено предоставя избор между прекратяване на основния договор (без неустойки) или приемане на новите подобработващи. Вариантът за продължаване на обработката при „старите условия“ (без новия подобработващ) в масовия случай не съществува.

Начини за прехвърляне на данните

Съществен елемент на договора за споделяне на данни е и времевата динамика на движението на данните. Този аспект е ключов за определяне на нивото на риск и съответните технически мерки за защита, като можем да разграничим четири основни вида прехвърляне.

На първо място е еднократното прехвърляне. То се харак-

⁷ Software as a Service (софтуер като услуга). При този модел софтуерът не е еднократна покупка, а услуга с продължително изпълнение.

теризира с изолираност на действието във времето и съпътства конкретни проектни задачи, като например миграция на първоначална база данни към нова система или извършване на специфичен одит. Макар и да се случва само веднъж, този трансфер често включва целия масив от информация на администратора, което изисква завишени мерки за сигурност по време на самото изпълнение и ясни гаранции за унищожаване на копията след приключване на задачата. В този случай договорът има ясно дефинирано начало и край, съвпадащи с акта на предаване и приемане на информацията.

Възможно е и периодично прехвърляне на данните по възлагане. То създава по-гъвкава рамка, при която липсва стриктен ритъм или предвидимост. При този модел страните са в готовност за обмен, но той се инициира само при възникване на конкретна необходимост *ad hoc*. Класически пример е възлагането на правни услуги за конкретни казуси или изпращането на данни към външен HR консултант само при наемане на нови служители. Предизвикателството тук е да се поддържа актуална защита на комуникационните канали за дълъг период от време дори когато те не се използват активно, тъй като моментът на следващия трансфер не е предварително известен.

На следващо място е прехвърлянето на равни интервали, което въвежда елемент на автоматизация и предвидимост. То е характерно за административни и счетоводни дейности, където бизнес процесите следват календарен график – например ежемесечно изпращане на вedomости за заплати или ежеседмично архивиране на данни в отдалечен сървър. Договорът описва интервалите на прехвърлянето, но предвид динамиката на съвременните отношения е напълно възможно да има отклонения от първоначалния график. Определянето на интервалите на предаването не е самоцелно. То спомага за проследяването на потока от данни, тъй като всяко отклонение от установения график може да послужи като индикатор за инцидент или нарушение на сигурността.

На последно място е непрестанното (поточно) предаване на данни. То представлява най-интензивната форма на

обработване, при която системите на администратора и обработващия са в постоянна свързаност. Най-често това е система, която администраторът ползва в ежедневната си работа, например система за управление на човешките ресурси. Възможно е това да се реализира чрез API⁸ интеграции в реално време, където информацията тече непрекъснато без човешка намеса. Пример за това са системите за мониторинг на транзакции, облачните услуги за синхронизация на файлове или интегрираните CRM платформи. Правната рамка в този случай е най-сложна, тъй като изисква гаранции за непрекъснатата наличност, цялостност на връзката и механизми за незабавно реагиране при прекъсване или пробив, тъй като „прозорецът на риска“ е постоянно отворен.

МЕХАНИЗМИ ЗА ИНСТРУКТИРАНЕ ОТНОСНО ИЗТРИВАНЕ ИЛИ ВРЪЩАНЕ НА ДАННИТЕ

Съгласно чл. 28, параграф 3, б. „ж“ от ОРЗД, администраторът има право на избор дали да поиска изтриване⁹ или връщане на данните след приключване на услугите по обработване. Начинът на комуникиране и изпълнение на този избор трябва да бъде ясно уреден в договора, за да се избегне нерегламентирано

⁸ Application Programming Interface. Това е технологията, чрез която различните приложения комуникират и обменят данни помежду си. Именно при този вид трансфер на данни между НАП и Агенция Митници се реализира най-големият пробив на данни към днешна дата, когато бяха компрометирани данните на над 6 млн. лица. Важно е да се отбележи, че наличието на договор не освобождава администратора от отговорност, ако приложените мерки за сигурност не са били адекватни по смисъла на ОРЗД. Така вж. Решение № 3088 от 30.01.2025 г. на АдмС – София по адм. г. № 1558/2024 г., с което се осъжда НАП да заплати обезщетение за вреди, причинени от пробива на данните.

⁹ Изтриването на данните не е просто вид обработване, то е част от дейност по обработване. Лицето, което определя кога и как ще се изтрият данните, има качеството администратор. Относно понятието за изтриване и унищожаване вж. Фети, Невин. Изтриване и унищожаване на лични данни. – Търговско и облигационно право, 2019, № 9, с. 75.

съхранение. Практиката налага три основни подхода за уреждане на тези отношения.

Първият подход се основава на предварително фиксиран срок за автоматично изтриване на данните. При него инструкцията за изтриване е вградена в самия договор и не изисква допълнителни действия от страните към момента на приключване на обработката, което създава правна сигурност. Страните се договарят предварително за конкретен период на съхранение, като например една година от датата на предаването, след което обработващият е длъжен автоматично да унищожи информацията. Този метод често се използва при маркетингови кампании с фиксирана продължителност или при архивиране на документи, където законовият срок за съхранение е ясен.

Вторият механизъм представлява технологично изпълнение чрез софтуерни функционалности, което е характерно за съвременните облачни платформи. В този сценарий инструкцията рядко се дава под формата на официално писмо, а е интегрирана в потребителския интерфейс на услугата. Инструкцията за унищожаване на данните се материализира чрез конкретно действие на администратора в платформата, като например натискането на бутон за изтриване на профила или премахване на базата данни. Договорът и общите условия дефинират, че използването на тези функционалности се счита за валидна писмена инструкция от страна на администратора, което прехвърля оперативния контрол изцяло в ръцете на администратора.

Третият вариант разчита на изрично известие за отпадане на необходимостта от обработване. Това е класическият подход, при който краят на процеса не е обвързан с конкретна дата, а с настъпването на определено събитие или решение на администратора. Администраторът изпраща писмено уведомление до обработващия, с което го информира, че целите на обработването са постигнати и данните вече не са необходими. Без такова активно уведомление обработващият няма право самоволно да изтрива данните, тъй като не знае дали те все още са нужни на администратора. От своя страна адми-

нистраторът носи отговорност, ако чрез обработващия съхранява данните по-продължително от допустимото по ОРЗД.

ИЗВОДИ

Въз основа на извършения анализ можем да формулираме следните изводи:

Договорът за споделяне на лични данни е комплексен и се урежда паралелно от националното и европейското законодателство.

Съществените елементи на договора за споделяне на данни между администратор и обработващ са уредени чл. 28 ОРЗД и липсата им в сключеното между страните споразумение ще доведе до формално нарушение на ОРЗД. Сключеният между страните договор ще бъде ненаименован договор, подобно на останалите видове договори за споделяне на данни между администратори и между обработващи.

Между основното правоотношение и договора за споделяне на данни има силна обусловеност, като неизпълнението на задължения по договора за споделяне на данни може да се квалифицира като съществено неизпълнение на основното правоотношение.

Страните имат свобода да уредят отношенията по повод споделянето на данните, доколкото уговорките не противоречат на императивните норми на ОРЗД и ЗЗЛД. В рамките на тази свобода влизат методите за прехвърляне на данните, определяне на вида съгласие за превъзлагането на обработването към последващи обработващи данни и избор на начина на изтриване на данните.

ПРЕХВЪРЛЯНЕ НА ТЪРГОВСКО ПРЕДПРИЯТИЕ – ВЕЩНОПРАВЕН ЕФЕКТ И ВПИСВАНЕ В ИМОТНИЯ РЕГИСТЪР

Петър Ангов*

Резюме: Прехвърлянето на търговско предприятие често води до правопримствство по отношение на включени в състава на предприятието недвижими имоти. Настоящата статия разглежда елементите на фактическия състав на придобивното основание и разисква някои от проблемите в практиката, свързани с вписването на договора в търговския регистър и в книгите по вписванията. Формулирани са препоръки за някои изменения в нормативната уредба и подобряване на нотариалната практика относно вписването на договора.

Ключови думи: търговско предприятие; вещно право; вписване в имотен регистър.

TRANSFER OF A GOING CONCERN – TRANSFER OF PROPERTY RIGHTS AND REGISTRATION IN THE LAND REGISTER

Peter Angov

Abstract: The transfer of a going concern often results in succession with respect to the real estate property included in the enterprise's assets. This article examines the required elements for

* Докторант по вещно право към Катедра „Гражданскоправни науки“ в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Адвокат по вещно и дружествено право, член на Софийската адвокатска колегия.

a valid transfer of property rights and reviews some of the practical issues related to the registration of the contract in the commercial register and in the land register. Recommendations are made for certain amendments to the regulatory framework and for improving the notary practice regarding the registration of the contract.

Key words: going concern; commercial enterprise; property law; registration in land register.

Разпоредбата на чл. 15, ал. 1 от Търговския закон (ТЗ) предвижда, че предприятието като съвкупност от права, задължения и фактически отношения може да бъде прехвърлено чрез сделка в писмена форма с нотариално удостоверяване на подписите и съдържанието, извършени едновременно. По този начин ТЗ урежда предприятието като самостоятелен обект на правоотношения и предвижда форма за действителност при разпореждания с него.

Разпоредбата на чл. 15 ТЗ не урежда самостоятелен вид договор¹, а по-скоро потвърждава възможността търговското предприятие да бъде предмет на някои от познатите на облигационното право договори, както и на ненаименовани договори. Тази теза се подкрепя от систематичния анализ на разпоредбите на ТЗ и Закона за задълженията и договорите (ЗЗД). Наследството е друга съвкупност, отдавна приета от българското право като възможен предмет на сделка. Продажбата на наследство представлява договор за продажба с особеност в предмета, а не самостоятелен вид договор. Следователно разпоредбите на облигационното право, които уреждат дарения вид договор, намират съответно приложение и при разпореждане с търговско предприятие. То може да бъде прехвърлено чрез продажба, дарение, замяна, апорт и други сделки, включително и да бъде предмет на завещателно разпореждане.²

¹ Обратната теза се застъпва от **Голева, П.** Някои въпроси на прехвърляне на търговско предприятие. – Съвременен право, 2005, № 3, с. 8, 10-11.

² Възможността за широк набор от разпоредителни сделки с търгов-

ПРАВОПРИЕМСТВО

Прехвърлянето на предприятие не е свързано с промяна в правосубектността на праводателя или правоприемника и не влияе на дяловото или акционерното участие в тях. Само по себе си прехвърлянето не се отразява и на търговското качество на отчуждителя или на правоприемника.³

Валидното прехвърляне на предприятие неминуемо води до правоприемство. В българското право традиционно се прави разграничение между общо и частно правоприемство в зависимост от това колко права и задължения преминават към правоприемника и начина, по който те са определени.⁴ При прехвърляне на търговско предприятие в доктрината се обосновава както универсално⁵, така и частно правоприемство⁶. Считам за по-правилно второто становище – при разпореждане с предприятие се прехвърлят само прехвърлимите права, за прехвърлителя обичайно възниква вземане за насрещна престация, а също така универсалното правоприемство поначало се свързва с прекратяване на субекта праводател. Това са случаите на смърт и наследяване при физически лица, както и вливане и сливане като форми на преобразуване при дружествата.⁷

Прехвърлителният ефект настъпва със сключването на договора в изискуемата форма (арг. чл. 24 ЗЗД). Вписването в търговския регистър не е елемент от фактическия състав.

ско предприятие се отчита и от **Голева, П.** Някои въпроси на прехвърляне на търговско предприятие. – Съвременно право, 2005, № 3, с. 8; **Василев, А.** Юридически изследвания върху търговското предприятие. Варна: ТедИна, 1994, с. 102; **Хорозов, Г.** Право на (върху) търговско предприятие. – Съвременно право, 1997, № 1, 67; **Стефанов, Г.** Търговско право. Велико Търново: Абагар, 2005, с. 65.

³ **Пашке, М., Павлова, В.** Продажбата на търговско предприятие. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004, с. 77.

⁴ **Павлова, М.** Гражданско право – обща част. София: Софи-Р, 2002, с. 436. **Станева, А.** Наследствено право. София: Сиела, 2022, с. 41. **Тасев, Х.** Българско наследствено право. 12. прераб. и доп. изд. София: Нова звезда, 2016, с. 20.

⁵ **Стефанов, Г.** Търговско право. Велико Търново: Абагар, 2005, с. 52.

⁶ **Калайджиев, А.** Търговско право (обща част). София: ИК „Труд и право“, 2015, с. 97.

⁷ **Павлова, М.** Гражданско право – обща част. София: Софи-Р, 2002, с. 436.

То няма конститутивно действие, тъй като такава не е предвидено с изрична норма.

ФАКТИЧЕСКИ СЪСТАВ НА ПРИДОБИВНОТО ОСНОВАНИЕ

Във вещното право под придобивно основание се разбират юридическите факти, с проявлението на които правните норми предвиждат възникване или прекратяване на вещни права.⁸ Придобивните основания са само предвидените в закон. Така гласи чл. 77 от Закона за собствеността (ЗС) – „Правото на собственост се придобива чрез правна сделка, по давност или по други начини, определени в закона“. Прехвърлянето на търговско предприятие представлява сделка, която може да бъде придобивно основание за вещни права. Фактическият състав на придобивното основание включва следните елементи:

Сключване на прехвърлителна сделка

На първо място, за да настъпи вещнопрехвърлителен ефект за вещните права в търговското предприятие, необходимо е сключването на прехвърлителен акт в изискуемата форма по чл. 15 ТЗ. Не е необходимо договорът да съдържа описание на вещните права. Ако те са включени в състава на прехвърляното предприятие, те ще преминат към правоприменика със сключването на договора (чл. 24 ЗЗД).

Наличие на вещно право у прехвърлителя

Във вещноправната доктрина е трайно установено разграничението на придобивните основания на оригинарни (първични) и деривативни (производни). Критерият е дали част от фактическият състав по придобиване на субективно вещно право е съществуването на едно право у определено лице.⁹ При първичните придобивни основания този елемент липсва.

⁸ Така **Боянов, Г.** Вещно право. София: Авалон, 2014, с. 307 за придобивните способности.

⁹ **Венедиков, П.** Ново вещно право. София: ИК „Проф. Петко Венедиков“, 2008, с. 146. **Джеров, А.** Вещно право. София: Паралакс, 1999, 201-202. **Боянов, Г.** Вещно право. София: Авалон, 2014, с. 308.

Видът на дадено придобивно основание се извлича по тълкувателен път от разпоредбата, която го урежда. Важи общото правило, че поначало никой не може да прехвърли повече права, отколкото сам притежава. При уредбата на сделките с търговско предприятие няма отклонение от това правило. Следователно сделката по чл. 15 ТЗ представлява деривативно придобивно основание. Приобретателят ще стане титуляр на съответните вещни права, доколкото неговият праводател (прехвърлителят) ги е притежавал. Затова съществуването на вещното право у прехвърлителя е необходим елемент от фактическия състав, за да може то да бъде валидно прехвърлено на приобретателя по договора.

Предварителното решение по чл. 15, ал. 2 ТЗ поначало не се приема за част от фактическия състав на сделката. То има евентуално значение за отговорността на управителните органи, извършили разпореджане без изискуемото одобрение на общото събрание. В литературата обаче е обосновано становище относно вътрешнокорпоративните решения, че макар да не представляват елемент от фактическия състав на транслативния договор, те са елементи от фактическия състав на придобивното основание (освен при еднолично дружество, чийто управител е едноличният собственик).¹⁰ Споделям аргументите, основани на разпоредбите на ТЗ в светлината на конституционните норми и практика на КС. Въпреки това считам, че тезата за пълно действие на разпоредителната сделка без съответно решение на общото събрание в по-голяма степен отговаря на предвижданията на чл. 9, ал. 2 от Директива (ЕС) 2017/1132 на Европейския парламент и на Съвета от 14 юни 2017 година относно някои аспекти на дружественото право. В тази светлина е и даденото разрешение с Тълкувателно решение №3/2013 на ОСГТК на ВКС. Все пак по-удачно е този въпрос да бъде нормативно разрешен в на-

¹⁰ В този смисъл при разпоредителни сделки с недвижим имот от ООД. – **Орсов, Зл.** Фактически състав на отчуждаването на вещно право върху недвижим имот на дружество с ограничена отговорност. – В: Сборник научни изследвания в памет на професор Петко Попов. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2024, с. 276-286.

ционалното право, както предвижда Директива (ЕС) 2017/1132, а не чрез тълкуване на разпоредби от ТЗ, които предвиждат нещо различно.

Вписването в търговския регистър не е елемент от фактическия състав на придобивното основание. Вписването в имотния регистър също не е част от придобивното основание – то може да има оповестително-защитно, но не и конститутивно действие.

ВЕЩНОПРЕХВЪРЛИТЕЛЕН ЕФЕКТ

Прехвърляне на вещни права

Към правоприемника преминават всички прехвърлими вещни права, които са били част от прехвърляното предприятие. На първо място, преминава правото на собственост. На следващо място, преминават и прехвърлимите ограничени вещни права – например право на строеж, право на пристрояване и надстрояване. Посочените ограничени вещни права съществуват от тяхното учредяване до завършване на сградата или постройката до степен „груб строеж“ (чл. 181, ал. 1 от ЗУТ). След завършването му титулярят на правото на строеж придобива собствеността върху постройката или съответните самостоятелни обекти в сграда¹¹, а правото на строеж придобива акцесорен характер към правото на собственост върху построеното¹².

Сервитутните права нямат самостоятелно съществуване. Те следват правоприемството по отношение господстващия или съответно служещия имот (арг. чл. 106, т. 1 от Закона за водите). Следователно обременени със сервитути имоти на прехвърлителя ще преминат обременени по същия начин към правоприемника (както предвижда и чл. 106, т. 1 и т. 3 от Закона за водите). Обратно, правото на собственост

¹¹ **Боянов, Г.** Вещно право. София: Авалон, 2014, с. 255.

¹² **Венедиков, П.** Ново вещно право. София: ИК „Проф. Петко Венедиков“, 2008, с. 131. Застъпва се и друга теза за преобразуването на правото на строеж след завършване на постройката. – **Джеров, А.** Вещно право. София: Паралакс, 1999, с. 150.

върху господстващия имот би преминало към правоприемника заедно със сервитутното право.

Правото на ползване не може да премине към правоприемника.¹³ Пречка е нормативното предвиждане, че то не подлежи на прехвърляне (чл. 56, ал. 2 ЗС). Включването му в съвкупността на търговското предприятие не може да доведе до дерогирание на тази забрана. Право на ползване не може да бъде и учредено чрез прехвърлянето на предприятие, доколкото този вид сделка предполага единствено прехвърляне на съществуващи права, задължения и фактически отношения, а не учредяването или изменението на такива. Учредяване на вещно право на ползване от учредителя към правоприемника би могло да се извърши с отделна сделка, като за недвижими имоти се спазва формата на нотариален акт по чл. 18 ЗЗД.

Концепцията за непрехвърлимост на вещното право на ползване заслужава критичен анализ, особено във връзка със сделка по чл. 15 ТЗ. Правото на ползване може да представлява съществен елемент от предприятието и изначалното и категоричното изключване на възможността то да бъде прехвърляно създава юридически препятствия със съмнителна полза за правните субекти. Търговското предприятие не е просто набор от отделни елементи, а съвкупност от съставни части заедно с техните взаимовръзки.¹⁴ Прехвърлянето на предприятието има за цел преминаването на цялата стопанска единица към приобретателя, запазвайки нейните икономически и правни характеристики. Опазването на целостта на търговското предприятие е едно от съображенията за уреждането на института по чл. 15 ТЗ. Възможността за прехвърляне в цялост е средство за неговото съхранение.¹⁵ С оглед на това считам, че постулатът за непрехвърлимостта на вещното право на ползване следва да бъде преосмислен в определени хипотези.

¹³ Така и **Калайджиев, А.** Търговско право (обща част). София: ИК „Трул и право“, 2015, с. 97.

¹⁴ **Ferri, G.** Manuale di diritto commerciale. Dodicesima edizione. Torino: Wolters Kluwer, 2006, 179-181.

¹⁵ **Василев, Л.** Юридически изследвания върху търговското предприятие. Варна: ТедИна, 1994, с. 18.

ПРЕХВЪРЛЯНЕ НА ВЛАДЕНИЕ

Владението е фактическо състояние, на което законодателят отдава особено значение и при определени предпоставки му дава правна закрила (чрез посесорните искове по чл. 75 и чл. 76 ЗС). Владението поначало не е годен предмет на сделка. Съгласно чл. 8 ЗЗД, страните сключват договори, с които да създадат, изменят или прекратят правна връзка между тях. Договорите уреждат учредяването или прехвърлянето на субективни права. Владението по смисъла на ЗС не е субективно право и следователно не може да бъде предмет на договор. Владението е фактическо отношение между лица по повод на вещи, на което законът придава закрила.¹⁶ То би могло да възникне във връзка със сключен договор. Такъв е примерът, когато праводателят по договор за продажба не е собственик. Купувачът не придобива субективно право (тъй като и праводателят не го е притежавал), но би могъл да придобие владението върху вещта – ако осъществи обективния и субективния признак на владението.

Съгласно чл. 82 ЗС владелецът може да присъедини към своето владение и владението на праводателя си. Тази разпоредба също не предвижда възможност за прехвърляне на владението като самостоятелно благо. Тя позволява към установено владение да се присъедини времето на владение от друго лице. Задължителна предпоставка е установяването на владение от второто лице, само тогава то може да „присъедини“ чуждо владение.

Съществуват все пак хипотези, при които се приема, че владението като фактическо състояние подлежи на право-приемство. Това са случаите, когато владението е обхванато от комплекс имуществени права, задължения и фактически отношения. Традиционният пример от областта на гражданското право е наследяването, в това число и продажбата на наследство като съвкупност.¹⁷

При търговското предприятие законодателят е предвидил, че фактическите отношения също са обхванати от със-

¹⁶ Боянов, Г. Вещно право. София: Авалон, 2014, 48-49.

¹⁷ Боянов, Г. Вещно право. София: Авалон, 2014, с. 61; Ланджев, Б. Търговското предприятие. София: Сиела, 2003, с. 68.

тава му – чл. 15, ал. 1 ТЗ. Нормата преди всичко има предвид фактическите отношения по повод на търговската дейност на търговеца, отношенията му с контрагенти и клиенти. Няма основание обаче фактическите отношения да не включват и осъществявано от търговеца владение по смисъла на чл. 82 ЗС. При това положение може да се заключи, че прехвърлянето на търговско предприятие включва и прехвърлянето на всички фактически отношения (или фактически положения), в това число и владението върху вещи. Договорът за прехвърляне на търговско предприятие цели именно да се прехвърли цялата имуществена съвкупност.

Въпросът за прехвърляне на владението като част от съвкупността е съществен. В литературата се отбелязва, че то може да има значителна икономическа стойност особено когато се има предвид възможността за придобиване на вещно право по давност и е изтекъл дълъг период от време преди прехвърлянето.¹⁸

ПРЕХВЪРЛЯНЕ НА ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ ПО ДОГОВОР ЗА НАЕМ

Като част от всички останали облигационни отношения в съвкупността, към правоприемника на предприятието преминават и правата и задълженията по сключени договори за наем. Прехвърлителят може да е както наемодател, така и наемател. В литературата е изразено становище, че когато прехвърлителят е наемател и в договора за наем има забранителна клауза за пренаемане, то приобретателят не може да встъпи в наемното правоотношение на мястото на продавача наемател.¹⁹ Не мога да се съглася с това виждане. Прехвърлянето на предприятие не представлява форма на преотдаване. Такова е налице, когато основното наемно отношение се запазва и въз основа на него възниква вторично наемно отношение. При прехвърлянето на предприятие приобретателят придобива всички облигационни права и задължения в обхвата

¹⁸ Ланджев, Б. Търговското предприятие. София: Сиела, 2003, с. 68.

¹⁹ Стефанов, Г. Търговско право. Велико Търново: Абазар, 2005, с. 53.

на предприятието. Така той замества прехвърлителя като страна по съществуващите договори без значение от съгласието на насрещната страна по тези отношения. Това положение е отклонение от чл. 102 ЗЗД, който поначало изисква съгласието на кредитора за заместване на длъжника. Правилата за прехвърляне на предприятието като съвкупност дерогират тази разпоредба. Защитата на кредиторите е уредена в чл. 15, ал. 3 ТЗ. Същото важи и за договора за наем. Дори и да се достига до промяна на страната наемател, следва също да се приложат специалните правила за прехвърляне на търговско предприятие.

ВПИСВАНИЯ ПРИ ПРЕХВЪРЛЯНЕТО НА ТЪРГОВСКО ПРЕДПРИЯТИЕ

Търговски регистър

Вписването на обстоятелство в търговския регистър най-често има оповестително действие (арг. чл. 7 ЗТРРЮЛ-НЦ). В определени случаи, когато законът предвижда това, вписването може да има конститутивно действие (напр. първоначално вписване на дружество съгласно чл. 67 ТЗ).

На основание чл. 16, ал. 1 ТЗ прехвърлянето на предприятие се вписва в търговския регистър едновременно по партидите на отчуждителя и на правопреемника. Доколкото не е предвидено конститутивно действие, то има само оповестително такова. Вписването в търговския регистър не е част от фактическия състав на прехвърлянето на предприятие и не се отразява на настъпването на вещнопрехвърлителния ефект. Той настъпва със сключването на договора в изискуемата форма (арг. чл. 24 ЗЗД). Възможно е страните да уговорят, че прехвърлителният ефект ще бъде отчасти или изцяло отложен до извършване на вписване в търговския регистър или имотния регистър. Това обаче представлява модалитет по смисъла на чл. 25 ЗЗД, съгласно който страните съзнателно поставят настъпването на прехвърлителния ефект в зависимост от събъдването на дадено условие.

ВПИСВАНЕ В КНИГИТЕ ПО ВПИСВАНИЯТА²⁰

Действие на вписването. Чл. 16, ал. 5 ТЗ предвижда, че когато с договора за прехвърляне на търговско предприятие се прехвърля и недвижим имот или вещно право върху такъв имот, договорът се вписва и в службата по вписванията.

Вписването на актове в книгите по вписванията поначало може да породи оповестително действие, оповестително-защитно действие (за противопоставимост) или конститутивно действие.²¹ Действието на вписването зависи както от предвиденото в правна норма, така и от вида и съдържанието на акта.

По отношение на договора за прехвърляне на търговско предприятие не е предвидено специфично действие на вписването в имотния регистър. Анализът на неговата уредба и съдържание налага извода, че вписването му проявява оповестително-защитно действие.

Оповестително-защитното действие е предвидено в чл. 113 ЗС и съгласно него актовете по чл. 112 ЗС до вписването им не могат да се противопоставят на трети лица, които по-рано са придобили от същия собственик и са вписали вещни права върху недвижимия имот. Когато търговското предприятие включва прехвърлими вещни права върху недвижим имот, договорът за неговото прехвърляне представлява акт по чл. 112, б. „а“ ЗС – акт, с който се прехвърля правото на собственост или се учредява, прехвърля, изменя или прекратява друго вещно право върху недвижим имот.

Отчуждаването на търговското предприятие не прекратява търговеца прехвърлител – той може да има друго търговско предприятие или да започне формирането на ново. Следо-

²⁰ От терминологична гледна точка, ПВ урежда „книги по вписванията“, в които се подреждат актовете, а ЗКИР въвежда термина „имотен регистър“. В настоящото изследване понятията имотен регистър и книги по вписванията се употребяват синонимно. Тази съзнателна терминологична неточност цели облекчаване на езиковия изказ, като същевременно показва, че преминаването към режима на ЗКИР само по себе си не променя представените изводи по темата.

²¹ **Василев, А.** Българско вещно право. 2. прераб. и доп. изд. София: Нова звезда, 2001, с. 409.

вателно е възможно той да се разпорежи повторно с недвижим имот, включен в състава на прехвърленото предприятие, в полза на трето лице. Ако вторият по време акт бъде вписан преди прехвърлянето на търговското предприятие, то вторият по време приобретател би имал предимство в правата. Съгласно правилото на чл. 113 ЗС, вписването на прехвърлянето на предприятие в имотния регистър не би му било противопоставимо. На практика това не е трудно постижима хипотеза, тъй като вписването на прехвърлянето на търговско предприятие най-често се извършва от страните по договора поне няколко дни след неговото сключване. Приобретателят има интерес да извърши вписването възможно най-скоро, за да осигури защитното действие по чл. 113 ЗС.

Заявител, срок и поредност. Чл. 16, ал. 5 ТЗ не предвижда срок, в който да се извърши вписването в имотния регистър. Съгласно цитираната разпоредба, договорът се вписва и в службата по вписванията. Не се установява поредност на двете вписвания. При това положение изглежда, че няма нормативна пречка договорът за прехвърляне на търговско предприятие да се впише едновременно в двата регистъра или дори да се впише в имотния регистър преди вписването му в търговския регистър. Не са налице основания, от които да се извлече по тълкувателен път, че вписването в търговския регистър е предпоставка за вписване в имотния регистър. Както бе посочено, вписването в търговския регистър не е част от фактическия състав на прехвърлянето на предприятие или на придобивното основание. Въпреки това в съдебната практика се среща разбирането, че вписването в търговския регистър е предпоставка за допустимост на инициране на производството по вписване на прехвърлянето в имотния регистър.²² Всички цитирани решения са постановени при идентична фактическа обстановка, при която заявител

²² Определение № 1169 от 13.12.2016 г. на ОС – Смолян по в. ч. гр. д. № 424/2016 г.; Определение № 16 от 16.12.2016 г. на ОС – Ямбол по в. ч. гр. д. № 421/2016 г.; Определение № 25 от 11.01.2017 г. на ОС – Стара Загора по в. ч. гр. д. № 1484/2016 г.; Определение № 14 от 18.01.2017 г. на ОС – Видин по в. ч. гр. д. № 391/2016 г.

представя за вписване в имотния регистър удостоверение от Агенцията по вписванията за вписано в търговския регистър прехвърляне на търговско предприятие. Посоченото съображение е включено в мотивите, с които се обосновава отказ за вписване, тъй като удостоверението не подлежи на вписване, а се вписва самият договор. Не мога безкритично да възприема това заключение относно поредността на вписването, тъй като в закона не е предвидена подобна зависимост на двете вписвания и няма разпоредби, въз основа на които да се извлече необходимостта вписването в имотния регистър да следва по време вписването в търговския регистър. Следователно считам, че договорът за прехвърляне на търговско предприятие може да се впише едновременно със или дори преди вписването в търговския регистър.

За разлика от уредбата при непаричните вноски (чл. 73, ал. 5 ТЗ), при прехвърлянето на търговско предприятие ТЗ не урежда кой следва да заяви вписване на акта в службата по вписванията. Чл. 8 от Правилника за вписванията (ПВ) определя легитимираните заявители за вписване на актове. Нотариално заверените договори за прехвърляне на търговско предприятие може да бъдат заявени за вписване по молба на страните, на нотариус и на всеки, който има интерес от вписването.

От друга страна, чл. 25, ал. 5 от Закона за нотариусите и нотариалната дейност (ЗННД) предвижда, че нотариусът представя подлежащите на вписване актове в службата по вписванията в деня на тяхното извършване. Няма нормативно основание да се приеме, че договорите за прехвърляне на търговско предприятие са изключени от обхвата на тази разпоредба. По тази причина считам, че договорът за прехвърляне на търговско предприятие следва да се заявява за вписване в имотния регистър от нотариуса в деня на неговото сключване. Този извод се подкрепя и от изр. 2 на цитираната разпоредба, която предвижда, че нотариусът представя брачния договор за вписване след получаване на удостоверението за сключен граждански брак. Посочването на брачния договор показва, че разпоредбата не обхваща единствено нотариални актове, а всякакви актове, подлежащи на вписване съгласно ЗС

и ПВ. Предвиденото условие за получаване на удостоверение за граждански брак е свързано с началния ефект на правните последици на брачния договор. От разпоредбата на чл. 39, ал. 3 от Семейния кодекс може да се направи извод, че сключеният преди брака брачен договор поражда своето (вещно) действие едва със сключването на гражданския брак. Тъй като това обстоятелство се явява елемент от неговия фактически състав, на нотариуса трябва да бъде представено удостоверение, че то е настъпило. За разлика от това, ефектът на прехвърлянето на търговско предприятие настъпва със сключването на договора в изискуемата форма.

Във връзка с обосноваването приложение на чл. 25, ал. 5 ЗННД се достига до извода, че договорът за прехвърляне на търговското предприятие подлежи на вписване в деня на неговото сключване с нотариална заверка. Вписването в търговския регистър не е елемент от фактическия състав и няма основание нотариусът да изчаква неговото извършване. То е задължение на страните по договора и следва да се извърши в 7-дневен срок на основание чл. 6, ал. 1 и ал. 2 ЗТРРЮЛНЦ. При това положение се очертават различни разпоредби, предвиждащи отговорността за вписване в двата регистъра. От една страна, вписването в книгите по вписванията се свързва с чл. 25, ал. 5 ЗННД и чл. 8, ал. 1 ПВ и функциите на нотариуса. От друга страна, вписването в търговския регистър е задължение на страните по договора на основание чл. 6 ЗТРРЮЛНЦ.

На практика относително рядко договорите за прехвърляне на предприятие се заявяват за вписване от нотариус в деня на съставянето им. Този пропуск, когато договорът прехвърля вещни права върху недвижими имоти, следва да бъде отстранен в рамките на нотариалната практика. Относно други актове за разпореждане с недвижими имоти, които не се сключват в нотариална форма, е безспорно, че нотариусите следва да ги заявяват за вписване в деня на тяхното извършване. Такъв е примерът с договори за делба, брачни договори, договори за учредяване на сервитути по чл. 192 и чл. 193 от Закона за устройство на територията. За прехвърлянето на търгов-

ско предприятие обаче това разбиране не е разпространено в практиката. Навярно това се дължи на обстоятелството, че прехвърлянето подлежи на вписване и в търговския регистър. Както се посочи, двете вписвания са самостоятелни едно от друго и не се обуславят взаимно.

Настоящата правна уредба на въпроса кой и кога заявява за вписване в имотния регистър прехвърлянето на търговско предприятие не е вътрешнопротиворечива, ако се съобрази систематичният прочит на разпоредбите на ТЗ, ЗННД и ПВ, когато прехвърлянето на търговско предприятие включва недвижими имоти.

Форма и съдържание на акта за разпореждане. Съгласно чл. 6, ал. 2 ПВ не е необходимо договорът за прехвърляне на предприятие да съдържа описание на включените в състава му недвижими имоти. Изискване за съдържание на договора няма и в ТЗ.

Липсата на описание на недвижими имоти, които се прехвърлят като част от търговско предприятие, създава затруднения в правоприлагането. На първо място, това създава несигурност дали актът подлежи на вписване и в книгите по вписванията. Същевременно забавено или неизвършено вписване в имотния регистър създава рискове за приобретателя във връзка с оповестително-защитната функция на вписването. От друга страна, представен в службата по вписванията акт без надлежно описание на недвижимия имот, създава предпоставки за погрешното му отразяване по помощните партиди на имотите, както и впоследствие в кадастралния регистър.

Изключването на необходимостта от описание на недвижимите имоти е въведено с допълнение на чл. 6, ал. 2 ПВ чрез постановление на Министерския съвет от 2014 г.²³ Макар тази промяна привидно да облекчава извършването на сделки с търговско предприятие, наличната съдебна практика показва, че се наблюдава по-скоро обратен на целения ефект.

²³ Постановление № 230 от 25 юли 2014 г. – ДВ, бр. 63 от 2014 г.

НЕОБХОДИМОСТ ОТ ПОДОБРИЕ НА УРЕДБАТА

Въз основа на тези съображения считам, че *de lege ferenda* чл. 6, ал. 2 ПВ трябва да се измени, като договорите за прехвърляне на търговско предприятие бъдат премахнати от обхвата на изключението. За тях следва на общо основание да се прилагат изискванията за съдържание на актове като актове относно вещни права върху недвижими имоти. Посочването на отделни елементи от съвкупността на търговското предприятие не променя предмета на сделката като нещо различно от съвкупност. Разбира се, не следва да се стига до пълно описание на всеки елемент от тази съвкупност, тъй като това дава действително сделката ще представлява разпореждане с отделни предмети. Но включването на описание на недвижим имот не води до изменение на характера на договора. Напротив, то способства за яснота относно правните последици както между страните, така и по отношение на третите лица и държавни и местни органи.

Също така в перспектива следва да се анализира доколко е удачно да се запази облекчената форма на договора за прехвърляне на търговско предприятие, когато с него се прехвърлят и вещни права върху недвижими имоти. Ако се предвиди, че в тези случаи трябва да се съобрази по-тежка форма (нотариален акт), на подобни прехвърляния би се отделяло по-голямо внимание и старателност както от страните, така и от органите, които имат отношение към изповядването и вписването на тези актове. В този случай би възникнал въпросът относно териториалната компетентност на нотариуса. Ако предприятието съдържа имоти в различни съдебни райони, ще е необходимо съставянето на няколко нотариални акта. Подобен подход не съответства на идеята за прехвърляне на цялата съвкупност по силата на един договор. Следователно, ако се възприеме идеята за съставяне на нотариален акт, то ще е необходимо да се уреди отклонение от стриктната териториална компетентност на нотариусите, така че нотариалният акт да може да се състави във всеки един от районите, в които се намира недвижим имот от търговското предприятие. Подобно е положението и понастоящем

в случай на замяна, когато недвижимите имоти се намират в различни райони, както и при брачните договори.

В заключение следва да се посочи, че разпоредбите относно вписването на договора за прехвърляне на предприятие в имотния регистър трябва да се прилагат въз основа на систематичен анализ. Нотариалната практика следва да бъде съобразена с чл. 25, ал. 5 ЗННД и при договорите за прехвърляне на предприятие, като актовете се заявяват в деня на тяхното заверяване.

АДВОКАТСКИ ПРЕГЛЕД
Брой 3 / май – юни 2026 г.
Висш адвокатски съвет

Технически редактор *Людмила Никова*
Коректор *Нина Джумалийска*
Предпечат *Ивайла Пеева*

Редакционна колегия
Ангел Калайджиев, главен редактор
Таня Градинарова,
Иван Стойнев,
Петя Митрева,
Гергана Иванова

Ръкописи не се рецензират и не се връщат.

Изданието се разпространява безплатно
чрез адвокатските съвети.
Хонорари на адвокати не се изплащат.

Адрес на редакцията
Висш адвокатски съвет
София, 1000, ул. „Калоян“ 1А
Тел.: 02 987 55 13, 02 986 28 61; факс: 02 987 65 14
е-mail: library@vas.bg
www.vas.bg

Изданието е осъществено от
„Алто комуникейшънс енд пबлшинг“ ООД
София, бул. „Васил Левски“ № 31
тел.: 02 943 87 16; е-mail: office@alto-pr.com